O VOTO EMIGRANTE: O DESBORDADO CASO GALEGO

Anxo Lugilde

Universidade de Santiago de Compostela

1. INTRODUCCIÓN

«Confidencialmente: Es que hay mucho rojo emigrado». Así se confesaba o boneco de Adolfo Suárez nunha tira de Peridis en *El País* en abril de 1977¹. Facíao perante un emigrante que se laiaba de que para el non rexía o principio de «fala, pobo, fala», do lema do referendo da reforma política, xa que non podía votar. «Pero mandamos divisas» protestaba o emigrante e Suárez, dende o pedestal presidencial dos debuxos de Peridis, sentenciaba: «Las divisas valen pero los votos no». Faltaban menos de dous meses para as primeiras eleccións democráticas en España en corenta anos e a dos emigrantes era unha cuestión aínda non resolta, a pesar de que no referendo de 1976 se lles permitira participar². Despois, no Real decreto lei sobre normas electorais do 18 marzo de 1977, o Goberno de Suárez derogara a esixencia, vixente durante a Restauración e a II República, de ter un mínimo de dous anos de residencia nun municipio para gozar do dereito ao sufraxio activo³. Todos os españois, aínda que vivisen fóra, tiñan xa dereito á participación electoral se eran maiores de idade e figuraban no censo. Nacía o voto emigrante, que, en realidade, era máis teórico que práctico, como comprobaron os milleiros de residentes no exterior que non puideron participar nas eleccións de 1977 porque se lles pasaron os prazos para censárense, non recibiron a tempo a documentación ou sufriron algunha outra das «trabas consulares» que denunciaba Peridis na súa tira de *El País*.

Cadro 1. Exemplos do peso do voto emigrante no mundo

País	Tipo de elección	Método	Ano	% de voto emigrante no total
Cabo Verde	Presidenciais	Urna	2006	6,6
Galicia	Autonómicas	Correo	2005	6,3
Italia	Lexislativas	Correo	2008	2,9
Perú	Presidenciais	Urna	2006	2,0
Rep. Dominicana	Presidenciais	Urna	2008	1,9
España	Lexislativas	Correo	2008	1,5
Ecuador	Presidenciais	Urna	2006	1,2
Colombia	Presidenciais	Urna	2006	1,0
Francia	Presidenciais	Urna	2007	0,9
Polonia	Lexislativas	Urna	2007	0,9
Portugal	Presidenciais	Urna	2006	0,3
Venezuela	Presidenciais	Urna	2006	0,3
México	Presidenciais	Correo	2006	0,1

¹ Peridis: *El País*, 20-IV-1977, p. 13.

² «Los emigrantes españoles podrán votar en el referéndum», *ABC*, 17-XI-1976, p. 11.

³ Rueda (1998: 134, 135, 149, 150 e 209).

Máis de tres décadas despois, cando se cumpren trinta anos da aprobación da Constitución española de 1978, unha das primeiras do mundo en recoñecer explicitamente o dereito á participación política dos emigrantes, esta segue a ser unha cuestión sen resolver acaidamente, o que repercute sobre a saúde do sistema democrático. E nomeadamente en Galicia, onde o sufraxio dende o exterior acada proporcións elevadísimas, case únicas non só dentro do Estado español, senón mesmo a escala europea ou incluso mundial, como se observa no cadro 1⁴. Nel tómasse como referencia a proporción de papeletas procedentes do estranxeiro no total de sufraxios emitidos, pois as moi diferentes formas de censar e de votar no exterior que se usan fan que a taxa de participación convencional sexa un dato pouco relevante. A comparanza máis axeitada faise a partir do peso do voto exterior no cómputo total.

Cadro 2. Porcentaxe de voto exterior por provincias nas lexislativas españolas de 2004

Provincia	%	Provincia	%
Ourense	7,17	As Palmas	0,85
Lugo	5,09	Málaga	0,78
Pontevedra	4,60	Biscaia	0,77
A Coruña	4,44	Córdoba	0,65
Santa Cruz de Tenerife	4,12	Albacete	0,63
Asturias	2,57	Barcelona	0,63
Zamora	2,41	Zaragoza	0,63
León	2,39	Segovia	0,57
Salamanca	2,17	Valladolid	0,57
Soria	1,66	Murcia	0,56
Almería	1,46	Cádiz	0,55
Ávila	1,34	Tarragona	0,53
Melilla	1,24	Illes Balears	0,51
Burgos	1,21	Valencia	0,50
A Rioxa	1,20	Girona	0,50
Lleida	1,18	Alacant	0,49
Granada	1,18	Araba	0,47
Cantabria	1,15	Xaén	0,43
Ceuta	1,14	Badaxoz	0,42
Palencia	0,99	Cuenca	0,41
Madrid	0,95	Toledo	0,40
Navarra	0,95	Guadalaxara	0,40
Teruel	0,90	Sevilla	0,40
Huesca	0,90	Castelló	0,37
Guipúscoa	0,89	Huelva	0,30
Cáceres	0,89	Ciudad Real	0,26

⁴ Nohlen e Gortz (2001: 47).

Territorialmente o voto emigrante é un asunto do Oeste español, como se ve no cadro 2. Atinxe con especial intensidade nove provincias, as que nas xerais do 2004 superaron a taxa do 2%, o limiar a partir do que, segundo se percibe na comparanza internacional, se pode falar dun sufraxio exterior alto ou moi alto. Esas nove circunscricións son as catro galegas e mais Santa Cruz de Tenerife, Asturias, León, Salamanca e Zamora⁵. Non obstante, o voto dos emigrantes pode provocar cambios de escanos a respecto do resultado rexistrado en España en provincias con moi baixas proporcións de electores no estranxeiro, como se demostrou nas autonómicas do 2007 en Castelló, unha das circunscricións españolas con menos emigrantes, pero cun resultado na noite electoral moi axustado⁶.

As papeletas chegadas dende o estranxeiro fixeron cambiar de mans escanos autonómicos en varias autonomías, de Canarias á Comunidade Valenciana, pasando por Galicia, Murcia e Castela-León, e incluso un senador de designación autonómica canario. Pero só en Galicia se deu un escenario de incerteza sobre a gobernabilidade á espera do escrutinio dos sufraxios chegados dende fóra de España, como sucedeu en 1985 e en 2005, en ambos os dous casos na provincia de Pontevedra⁷. A primeira vez, en 1985, non estaba en xogo quen gobernaba, pois aínda que o popular Xerardo Fernández Albor ficara a dous escanos da maioría absoluta, non se albiscaba aínda unha coalición alternativa. O que se ventilaba eran as condicións en que chegaría ao poder, xa que os emigrantes pontevedreses podían colocar a só un deputado da maioría absoluta.

A segunda vez en que o resultado definitivo dunhas eleccións galegas non se coñeceu ata como mínimo unha semana despois das votacións foi vinte anos despois. A aposta medrara considerabelmente, xa que o deputado en disputa decidía se o PP de Manuel Fraga Iribarne tiña catro anos máis o poder ou se o relevaba a coalición de PSOE e BNG encabezada por Emilio Pérez Touriño⁸. Finalmente, os sufraxios do exterior confirmaron os resultados do interior, situando o PP aínda máis lonxe de obter o escano que lle faltaba.

En Galicia a emigración pode decidir as eleccións. Aínda que non aconteceu nunca que no exterior se mudara o veredicto do interior, é posíbel que ocorra, como estivo a piques de pasar no 2005, que o partido ou coalición perdedor no territorio galego gañe finalmente grazas aos resultados no estranxeiro. É o que aconteceu nas eleccións de 2001 e 2006 en Cabo Verde, estado en que o voto exterior tamén soborda o 6% do total⁹. En Belice, a comisión para a reforma política informou no ano 2000 en contra de implantar o voto exterior, precisamente pola posibilidade de que fose determinante¹⁰. É unha situación de risco, como sostén un dos maiores expertos internacionais en eleccións, Dieter Nohlen, nun artigo xunto con Florian Gortz: «Un problema, incluso más serio, surge cando el voto en el extranjero, en vez de contribuir a la representación de los intereses de los ciudadanos que viven fuera, ayuda a aquellos votantes a afectar en forma decisiva el resultado de la elección, o sea, a determinar el ganador»¹¹. Galicia está exactamente nesa situación, nunha cuestión en que a regulación é competencia exclusiva das Cortes españolas, un dos factores que se cadra explica o desinterese polo seu estudo a fondo no ámbito científico galego, e mentres na prensa e na area política é unha cuestión *Guadiana*, que reaparece perante a proximidade de cada convocatoria electoral e desaparece ata a seguinte.

⁵ Nas lexislativas do 2008 estas nove provincias sobordaron o 3%, mentres outras tres (Almería, Salamanca e Soria) se uniron nesas eleccións ao grupo que supera a barreira do 2% de peso do voto exterior.

⁶ «Los socialistas arrebatan un diputado por Castellón al PP gracias al voto por correo», *Las Provincias*, Valencia, 31-V-2007; Cristina Pauner Chulvi: «Reflexiones constitucionales sobre la propuesta limitativa del derecho de sufragio activo de los emigrantes», *Anuario Corts Valencianas*, 2007, p. 215.

⁷ «Los emigrantes decidirán entre Touriño y Fraga», *La Voz de Galicia*, 20-VI-2005, p. 1; «Gran expectación por el escrutinio de votos de emigrantes, en Pontevedra», *Faro de Vigo*, 30-XI-1985, p. 1.

⁸ Xosé Hermida: «Fraga se queda al borde de la mayoría absoluta a la espera del escrutinio del voto emigrante», *El País*, 20-VI-2005, p. 17; «Fraga, que roza la quinta mayoría absoluta, pendiente de la emigración», *El Progreso*, Lugo, 20-VI-2005, p. 1.

⁹ www.cne.cv

¹⁰ Bauböck (2006: 57).

¹¹ Nohlen e Gortz (2001: 59).

2. AS ORIXES: UNHA REIVINDICACIÓN RIOPRATENSE

Justo López de Gomara, un dos máis destacados xornalistas españois de América, sostiña que a emigración era o suicidio do cidadán, «puesto que desaparecemos como tales, desde el momento en el que el emigrado no tiene derechos ni en la patria de origen o de ausencia, ni en la adopción o de presencia»¹². Gomara, director de *El Diario Español* de Bos Aires, foi o grande impulsor da reivindicación dos españois de Arxentina de comezos do século xx a prol de elixir a súa propia representación no Congreso dos Deputados¹³. O seu xornal resumiu en 1923 o xurdimento desa demanda: «Condenadas pues las colectividades extranjeras, al no tener aquí vida política, su dignidad ciudadana la han buscado en la ciudadanía de origen que, contra la realidad inmediata, se les obliga a mantener»¹⁴. Os emigrantes españois sentíanse nunha situación de bloqueo cívico en Arxentina. Aínda que se podían nacionalizar, a gran maioría non o facía, por considerar que se trataba dun trámite humillante, que apenas achegaba vantaxes prácticas¹⁵. En 1914 só o 1,4% da poboación estranxeira se nacionalizara arxentina, mentres que nesa mesma época esa porcentaxe era do 52% en Canadá e do 47% en Estados Unidos¹⁶. Esa non incorporación dos estranxeiros á plena cidadanía en Arxentina provocou un longo debate nese país, ata o punto de que algúns destacados pensadores viron nela un dos factores explicativos dos desaxustes políticos do país. No caso galego e español este fenómeno provocou que agromara con forza a demanda para o recoñecemento dos dereitos políticos dos expatriados na terra de orixe, como tamén acontecía en Italia, onde os residentes no estranxeiro xa reclamaban dende polo menos 1908 teren presenza no parlamento de Roma¹⁷.

Os emigrantes españois, como é propio de xente práctica, puxeron primeiro os feitos, denantes que a teoría, para reivindicar os seus dereitos políticos. A lexislación electoral da Restauración obrigaba a residir en España para votar, co que a única solución que tiñan para emitir o seu sufraxio era manterse no censo e regresar a Galicia no momento das eleccións. Segundo o xornal vigués *El Pueblo Gallego*, houbo algún emigrante que o fixo nos intres de maior mobilización agrarista¹⁸. En troques, os expatriados si podían ser candidatos, grazas á vía «cunera», aberta para os aspirantes enviados dende Madrid sen ningunha conexión coa circunscrición pola que concorrían¹⁹.

Así, en 1905 presentáronse as primeiras candidaturas de expatriados de América para ocupar un escano nas Cortes de Madrid. Fixérono dous destacados membros da colonia de Bos Aires, o avogado republicano Rafael F. Calzada, natural de Navia (Asturias), e o comerciante monárquico Anselmo Villar Amigo, de Corcubión (A Coruña)²⁰. A candidatura do galego parece que foi unha resposta do sistema monárquico á do eo naviego, que como principal líder da Liga Republicana Española de Bos Aires centraba as preocupacións da legación española. Esta suxeríulle ao Goberno de Madrid que adoptase «la actitud que crea más oportuna a fin de que en cuanto sea posible se evite el éxito de la candidatura de Calzada». Así e todo, a derrota de Calzada semella estar máis relacionada cun axuste interno nas ringleiras republicanas na circunscrición de Madrid, nunhas eleccións marcadas, por outra parte, pola fraude²¹. Villar, que concorreu aos comicios polo distrito de Corcubión dentro da organización liberal de Montero Ríos, tamén perdeu, aínda que máis dun ano despois o Congreso lle daría a razón na súa reclamación e proclamaríao finalmente deputado electo²². Mais a lexislatura xa remataba e a Villar non lle deu tempo

¹² López de Gomara (1915: 10).

¹³ García (2005: 160-169).

¹⁴ «Los absurdos del extranjerismo en la vida argentina», *El Diario Español*, Bos Aires, 3-IX-1923.

¹⁵ Devoto (2003: 324).

¹⁶ Oliveri (1987: 234); García (2004: 205).

¹⁷ Consulado de Italia en Bos Aires (2003: 29).

¹⁸ Citado en «Galicia y América», *Eco de Galicia*, A Habana, 7-XII-1924.

¹⁹ Cores (1978: 109).

²⁰ García (2004: 197-201).

²¹ «Candidatos derrotados», *El Eco de Galicia*, Bos Aires, 20-IX-1905, p. 8; Duarte (1998: 170).

²² «Corcubión y su diputado», *La Voz de Galicia*, A Coruña, 25-I-1907, p. 1.

de tomar posesión. Por fin lograría sentar nas bancadas da Carrera de San Jerónimo uns anos despois, en 1911, como representante de Muros²³. Así que o primeiro deputado da emigración en entrar no Congreso foi Calzada, quen na convocatoria de 1907 acadou unha acta por Madrid²⁴.

«El triunfo de Calzada es el primer jalón de un camino nuevo por donde hemos de ir a la renovación de nuestra pesada atmósfera con los aires frescos y puros de América», proclamou o seu compañeiro na bancada republicana no Congreso o escritor Benito Pérez Galdós²⁵, cunha verbas que resumen a idea de que eses españois do Novo Mundo eran os homes novos, chamados a rexenerar o país de orixe. Esta era a formulación do hispanoamericanismo rexeneracionista, corrente que, a partir da súa aposta polos emigrantes como axentes dos seus postulados, apoiou activamente a reivindicación a prol dos dereitos políticos dos expatriados²⁶. Federico Rahola, a través da súa revista *Mercurio*, xa lle deu o seu amparo en 1905, ao afirmar que «en este instante no acertamos a indicar la manera de conseguir que un núcleo tan importante de españoles ejercite el derecho de sufragio; pero creemos sinceramente que se debe reparar esa injusticia»²⁷.

Xa en 1905 a participación política dos emigrantes era unha cuestión moi polémica, que xeraba opinións claramente en contra, como a do xornal madrileño *El Imparcial*, que lembraba que eran cidadáns que marcharan libremente ao estranxeiro e dicíalles: «Muy respetables, muy amados, muy dignos de consideración son los españoles que en la República Argentina trabajan para enriquecerse. Ocupense de sus asuntos, procuren mejorarlos, empleen alguna parte de sus beneficios en el recuerdo de que son españoles»²⁸. Outro xornal madrileño, *La Época*, era tamén moi contundente: «Esos españoles, no cumpliendo aquí sus deberes con la Patria, no pueden pretender ejercer aquí ciertos derechos»²⁹. *La Época* informaba tamén de que había polo menos un diario madrileño, *El Globo*, que defendía a participación política dos expatriados e cualificaba case de herexía o feito de poñela en cuestión.

As opinións en contra non só existían en Madrid, senón tamén en Bos Aires e entre persoeiros tan destacados como o propio Rafael Calzada, quen si defendía que houbese emigrantes que se presentasen por distritos da península, como fixo el, mais en troques rexeitaba a proposta, que foi gañando forza ao longo das primeiras décadas do século pasado, de que os españois de América elixisen os seus propios representantes en Madrid, ao considerar que sería un absurdo e un elemento de confrontación cos gobernos dos países de acollida³⁰. Entre estes, o Executivo arxentino fíxolle saber ao español en varias ocasións a súa oposición á celebración de eleccións estranxeiras no seu territorio, ao entender que se trataría dunha violación da súa soberanía e que, como proclamou o xornal *La Nación*, convertería o país de novo nunha colonia³¹. Había, ademais, outro argumento en contra da participación política dos emigrantes, o que daba o director do *Correo de Galicia* de Bos Aires, o galego José Ramón Lence, quen sostíña que unhas eleccións na diáspora o único que farían sería incrementar a tensión e as liortas na colectividade española³². O periódico independentista galego de Arxentina *A Fouce* xa advertiu en 1931 sobre as posíbeis irregularidades dunha votación galega en Bos Aires: «Para elixir representantes fai falla realizar eleucións. Ben; que podería resultar d-unhas eleucións reaizadas eiquí, sin fiscalización, sin garantías, propicias a tudol-os amaños e toda-las inmoraridades posibres»³³.

²³ «El diputado por Muros», *La Voz de Galicia*, 13-VI-1911, p. 1.

²⁴ «El señor Calzada», *La Vanguardia*, Barcelona, 9-XII-1907.

²⁵ Calzada (1926-1927: 267-268).

²⁶ Sepúlveda (2005: 371-375).

²⁷ «Los españoles de Ultramar en las Cortes», *Mercurio*, 1-IX-1907.

²⁸ «Protesta injustificada», *El Imparcial*, Madrid, 13-IX-1905, p. 3.

²⁹ «Protesta injusta», *La Época*, Madrid, 14-IX-1905.

³⁰ Calzada (1926-1927: 431-432).

³¹ Marqués de Amposta al Ministerio de Estado, 9-III-1923, p. 1. Archivo Ministerio de Asuntos Exteriores, atado H2317; «La representación de las colectividades», *La Nación*, 8-III-1925, p. 4.

³² «Españolismo trasnochado», *Correo de Galicia*, Bos Aires, 16-I-1921, p. 1.

³³ «A representación parlamentaria d-os emigrados», *A Fouce*, 15-VIII-1931, p. 1.

Aínda que fose unha reivindicación controvertida, durante o primeiro terzo do século xx foise abrindo camiño grazas ao apoio de hispanoamericanistas como Rafael Labra, quen en 1908 xa a levou ao Senado³⁴. Precisamente, a Cámara Alta non aceptara en 1907 a incorporación dun emigrante español de Uruguai, Francisco Suñer y Capdevila, ao rexeitar que acreditase en bens uruguaios a renda mínima esixida para ser senador. Capdevila negouse a xustificalo en bens españois, o que fixo que perdesse o escano. Isto xerou grande indignación en Bos Aires, nun momento en que *El Diario Español* de López de Gomara xa expresaba claramente a súa opinión de que «en nuestro país debería realizarse el hecho nuevo, pero eminentemente práctico y patriótico, de conceder el derecho de sufragio y el nombramiento de cierto número de representantes a los españoles que viven en los países americanos»³⁵.

En 1913, despois dunhas declaracións do presidente Saénz Peña que os emigrantes consideraron xenófobas, Gomara promoveu a creación da Confederación Española de Arxentina, que no seu primeiro congreso aprobou, non sen oposición, solicitar unha representación propia no Congreso ou no Senado, mentres tamén se pedía a nacionalización en bloque e automática dos emigrantes españois³⁶. Despois, Gomara, aconsellado polo hispanoamericanista e destacado historiador Rafael Altamira, conseguiu o apoio do Conde de Romanones, quen ao pouco, xa de presidente do Goberno, esquecería a súa defensa anterior³⁷. «La patria no es la tierra, aunque sobre ella se viva, la patria son los hombres. Donde quiera que haya un español, España está», escribiu Romanones en 1915 nun adianto da retórica que empregaría a clase política case un século despois nas súas xiras á caza do voto exterior.

O aval do hispanoamericanismo propiciou que a demanda a prol da participación política dos emigrantes tivese un grande espallamento cualitativo, entre figuras como o economista Luis Olariaga, o futuro ministro republicano Marcelino Domingo ou o agrarista galego Basilio Álvarez, e un apoio que ía dende o xornal conservador madrileño *El Debate* ata o nacente nacionalismo galego, a través das Irmandades da Fala³⁸. Esta organización, na asemblea de Santiago de 1919, fixou o obxectivo de lograr do Estado «que en cada consulado hespañol fágase un censo para que os emigrantes poidan votar i elixir diputados ou senadores, principalmente senadores, se a Alta Cámara se troca, como se quere». Esta reivindicación fai parte da reformulación por parte do nacionalismo galego de varios dos postulados do rexeneracionismo español³⁹. Nun comezo tratábase unicamente de subscribir a petición de que os expatriados tivesen representación nas Cortes españolas, mais ao pouco tempo pasouse a considerar a súa participación nas institucións galegas, algo que naquel momento da Restauración só era posíbel nas deputacións provinciais. Esa era unha das cuestións para debater no frustrado Congreso Gallego Americano que, promovido polo médico Constantino Sánchez Mosquera, se ía celebrar en Montevideo en 1920 e que foi adiado ata 1921, para ser finalmente suspendido⁴⁰.

O paso de intentar integrar os emigrantes na vida política de Galicia, coa vista posta no momento de acadar o autogoberno, tivo a súa continuidade na II República. E foi o propio Sánchez Mosquera quen dende Montevideo propuxo en 1930, nas vésperas da caída da monarquía, que os galegos do Río da Prata enviasen os seus representantes a Galicia para defender un programa galeguista⁴¹. A idea callou e en maio de 1931, apenas un mes despois da proclamación da II República, viaxaron a Galicia Alonso Ríos, Ramón Suárez Picallo, Pedro Cam-

³⁴ Diario de Sesiones del Senado, 8-XII-1908, p. 758.

³⁵ «Los españoles de América», *El Diario Español*, 19-7-1907.

³⁶ Congreso de la Confederación (1913: 159, 224 e 228); Lence (1945: 148-149).

³⁷ Altamira (1917: 41); Conde de Romanones: «Carta abierta del jefe de Gobierno de España a nuestro director», *El Diario Español*, 25-XII-1915; Diario de Sesiones del Senado, 3-VI-1916, pp. 266-267.

³⁸ Marcelino Domingo: «El derecho de las colonias españolas de América», *Alma Gallega*, Montevideo, 7-I-1925, pp. 5-6; Bernard Marcel Porto: «El Heraldo Gallego en Madrid», *El Heraldo Gallego*, Bos Aires, 1-III-1925, p. 4; «No les puede negar», *El Debate*, Madrid, 22-IX-1926, p. 1; «Conclusións aprobadas en Santiago», *A Nosa Terra*, A Coruña, 15-XI-1919, p. 1.

³⁹ Núñez Seixas (1998: 157-158).

⁴⁰ Congreso Gallego Americano (1920: 65); Zubillaga (1992: 359-388).

⁴¹ Constantino Sánchez Mosquera: «El manifiesto de Barrantes», *Galicia*, Montevideo, XII-1930, pp. 16-18.

pos Couceiro e Julio Sigüenza, os tres primeiros como representantes da Federación de Sociedades Gallegas Agrarias y Culturales de Argentina e da Organización Republicana Gallega Autónoma (ORGA) de Bos Aires, e o último, como enviado do Centro Gallego de Montevideo⁴². Eduardo Blanco Amor rexeitou por motivos persoais volver a Galicia dentro desa delegación. Nas eleccións lexislativas de 1931, Suárez Picallo foi elixido deputado dentro da ORGA e en 1936 foino de novo, esta vez como membro do Partido Galeguista, integrado na Fronte Popular, dentro do que tamén acadou escano Alonso Ríos, baixo a etiqueta de agrarista⁴³.

A pegada da Galicia exterior reflectiuse no artigo 12 do Estatuto de autonomía de Galicia, aprobado en referendo o 28 de xuño de 1936: «A los efectos de este título, una ley especial de la región determinará la división electoral de su territorio sin contradecir la legislación del Estado y regulará la forma en que los gallegos residentes en el extranjero, que no hayan perdido la condición de españoles, podrán estar representados en la Asamblea»⁴⁴. Esta redacción, que deixaba a participación dos emigrantes pendente do posterior desenvolvemento lexislativo, foi o produto dun bambeante proceso entre a simple concesión do voto aos emigrantes, a creación dunha circunscrición propia ou a súa exclusión do xogo institucional en Galicia⁴⁵. En todo caso, o Estatuto do 36 converteuse no primeiro texto xurídico-político no Estado español no que se recoñecían os dereitos políticos dos emigrantes.

Se o devandito artigo do Estatuto de 1936 foi o principal legado teórico dos intentos por implantar o voto exterior en España durante o primeiro terzo do século xx, o maior fito práctico chegara dez anos antes, co gallo do chamado «plebiscito nacional» celebrado entre o 11 e o 13 de setembro de 1926. Tratábase dunha recolleita de sinaturas promovida pola ditadura de Primo de Rivera á procura da súa lexitimación no terceiro aniversario do golpe de estado. Á busca da ampliación da súa base, o réxime permitiu a participación por primeira vez en España das mulleres e dos emigrantes, dous colectivos que na Restauración foran obxecto de debate sobre os seus dereitos políticos⁴⁶. O plebiscito obrigou a abrir os consulados e embaixadas españolas de todo o mundo un sábado e un domingo. A extensión da consulta á emigración presentábase como unha decisión do propio Miguel Primo de Rivera en atención aos pedimentos que, segundo a propaganda oficial, lle chegaran de españois do estranxeiro. O ditador seguía así o ronsel de Mussolini, quen proxectara o recoñecemento dos dereitos políticos aos emigrantes⁴⁷, e recollía parte do legado do rexeneracionismo hispanoamericanista, co que tivera relación o seu ministro de Estado, Yangüas Mesía. A iniciativa xerou desprezo e rexouba en Bos Aires, aínda que na Habana foi apoiada polo prestixioso *Diario de la Marina*⁴⁸. Os seus resultados non chegaron ás expectativas do réxime, cunha participación como moito, segundo os datos do Goberno, de 61 447 persoas, o que supuña como máximo o 3% dos españois do exterior, fronte ao 50% de participación rexistrado no interior, sempre de acordo coas non moi fiábeis cifras do réxime⁴⁹.

Inmediatamente despois do plebiscito xurdiron demandas en América para que na Asemblea Nacional Consultiva da ditadura houbese uns escanos para os emigrantes⁵⁰. A reivindicación non só agromou no Río da Prata, senón tamén en Chile, México e Cuba. «Parece complicado», contestou Primo de Rivera cando o xornalista

⁴² Núñez Seixas (1992: 206-207).

⁴³ Núñez Seixas (1992: 208 e 234).

⁴⁴ Vilas (1977: anexos).

⁴⁵ Vid. Cores (1998).

⁴⁶ «Votarán en el plebiscito a favor de Primo de Rivera los españoles que están viviendo en el extranjero», *Diario de la Marina*, 9-IX-1926, p. 30; «Los españoles emigrados pueden participar en el plebiscito nacional», *Heraldo Gallego*, 9-IX-1926, p. 1; «A las mujeres españolas», *La Vanguardia*, 11-XI-1926, p. 18.

⁴⁷ «La representación de las colectividades», *La Nación*, 8-III-1923, p. 4.

⁴⁸ «El gran papelón», *Correo de Galicia*, 12-IX-1926, p. 3; «Gran entusiasmo en La Habana por el plebiscito nacional», *Diario de la Marina*, 13-IX-1926, p. 26.

⁴⁹ Lugilde (2007b: 81-90).

⁵⁰ «Los españoles de América piden cuatro puestos», *El Debate*, 21-IX-1926.

Manuel Aznar lle formulou a cuestión⁵¹. Finalmente o ditador nomeou como representante da diáspora un amigo seu, o asturiano Miguel Llano Margolles, un indiano que regresara a España unha década antes⁵².

3. A POSTA EN MARCHA: O DOBRE XOGO DE SUÁREZ

Cincuenta anos despois do plebiscito de Primo de Rivera, o 15 de decembro de 1976, celebrouse o referendo da Lei para a reforma política, a primeira votación en que puideron participar os emigrantes españois⁵³. Mentres na consulta de 1926, unha «carnavalada» como a describiu Blanco Amor, só se podía asinar a prol do ditador e non existía a posibilidade de votar en contra, na de 1977 si que se recollía a opción do sufraxio negativo, aínda que a falta de legalización dos partidos políticos e a falta de liberdades básicas fagan que non se poida falar dun proceso democrático⁵⁴. Como afirmou Javier Tusell, «fue una consulta propia de una sociedad no democrática pero sí en un proceso de auténtica liberalización»⁵⁵. A Lei para a reforma política era a ponte para poder convocar as eleccións lexislativas de 1977, ademais de constituír un mecanismo a través do que Adolfo Suárez buscaba lexitimarse para pilotar a saída do franquismo. Nesa procura, o Goberno consideraba que os emigrantes ían apoiar o seu proxecto reformista, porque, sobre todo os de Europa, vivían en sociedades libres⁵⁶. A diáspora española, en contacto cunhas forzas da oposición que só podían actuar no estranxeiro, encadrábase no que se podía definir como un «exilio democratizador», por máis que na súa maioría estivese integrada por xente que marchou por razóns económicas⁵⁷. Constituía un escaparate diante dos Gobernos dalgúns dos países con maior influencia sobre España, como Francia, Alemaña ou mesmo os Estados Unidos.

Aínda que oficialmente o referendo no exterior empezaba o 25 de novembro e remataba o 7 de decembro, na práctica a votación non comezou en Europa ata o 29 de novembro e máis tarde noutros continentes⁵⁸. As condicións eran as mesmas que no interior: ter a nacionalidade española, ser maior de 21 anos e figurar no censo electoral, condición esta última que resultaba un atranco insuperábel para a emigración americana⁵⁹. De todos os xeitos, o Goberno de Suárez tentou dar as máximas facilidades. A documentación debíase recoller nos consulados, dende os que se podía enviar directamente o voto, aínda que tamén era posíbel remitilo a España a través do correo. O Executivo español desenvolveu unha intensa campaña propagandística, con anuncios nos principais medios internacionais, como *The Washington Post*, e deu instrucións a consulados e embaixadas para que o volume de votos fose o máximo posible⁶⁰.

Nas bases de datos do Ministerio do Interior non hai cifras sobre a participación e os resultados do referendo de 1976 no exterior. Só se coñecen os datos aproximados ofrecidos a *El País* polo ministro de Asuntos Exteriores naquela altura, Marcelino Oreja, quen aseguraba que se recibiran máis de 300 000 votos, cifra que todo apunta que é esaxerada, xa que suporía un máximo histórico non superado ata as lexislativas do 9 de marzo de 2008. Ademais, as informacións xornalísticas indicaban que non houbo grandes aglomeracións nos consulados e que os

⁵¹ Manuel Aznar: «Sigue la charla con el General Primo de Rivera», *Diario de la Marina*, 28-X-1926.

⁵² Lugilde (2007b: 100).

⁵³ «Los emigrantes españoles podrán votar en el referéndum», *ABC*, 17-XI-1976, p. 11.

⁵⁴ «Después del carnaval», *El Despertar Gallego*, Bos Aires, 19-IX-1926, p. 1.

⁵⁵ Tusell (2007: 105).

⁵⁶ R. Vilaro Giral: «Censos de emigrantes», *El País*, 21-XI-1976, p. 9.

⁵⁷ Calderón (2003: 33).

⁵⁸ «Ayer comenzó el referéndum para los emigrantes españoles», *ABC*, Madrid, 30-XI-1976, p. 23.

⁵⁹ Lugilde (2007a: 113).

⁶⁰ Felipe Sahagún: «La mayoría de los españoles residentes en Estados Unidos votarán sí», *Informaciones*, Madrid, 2-XII-1976, p. 6; «Voto afirmativo de los emigrantes, según el Daily Telegraph», *ABC*, 3-XII-1976, p. 15.

primeiros balances amosaban que houbera unha alta abstención⁶¹. En todo caso, a participación estivo en boa parte estimulada polo Goberno, mentres xa flotaba no ambiente a sospeita de que nas lexislativas de 1977 o Executivo de Suárez ía tratar de reducir ao mínimo o voto dos emigrantes, pois todo apuntaba que ía ser favorábel aos partidos de esquerda. Eses prognósticos fixéronse realidade, xa que en 1977 o Goberno non repetiu o gran despregamento publicitario, a gran maioría dos emigrantes non puido censarse e as facilidades do ano anterior nos consulados convertéronse nun sufraxio por correo puro, con grandes dificultades para se axustar aos prazos⁶². Sobre un total de 800 000 españois en idade de votar dende Europa, só 120 000 estaban censados e participaron uns 15 000, segundo os cálculos das asociacións de emigrantes⁶³. Desas eleccións de 1977 non hai datos da diáspora, pero si para 1979, aínda que parciais. Neles vese que gañaba o PSOE, seguido polo PCE⁶⁴. En Galicia, segundo uns resultados aínda menos fiábeis que os do conxunto do Estado, pois abranguían só 575 papeletas fronte ás 9845 do total español, impuxéranse tamén os socialistas, seguidos moi de preto pola UCD, mais cun Partido Comunista Español moi por diante do conxunto dos partidos nacionalistas de esquerda, como o Bloque Nacional-Popular Galego (BN-PG) e Unidade Galega (UG), e así mesmo por diante da propia Coalición Democrática de Manuel Fraga.

Cadro 3. Resultados parciais do exterior das lexislativas de 1979 (%)

	Galicia	España
Partido Socialista Obrero Español (PSOE)	3,0	30,2
Unión del Centro Democrático (UCD)	29,7	23,8
Partido Comunista de España (PCE)	16,7	29
Coalición Democrática (CD)	7,1	5,1
Nacionalistas esquerda (BN-PG+UG+Outros)	6,8	3,6

A diferenza do que acontecería despois, na Transición a oposición non acusaba o Goberno de adulterar o resultado do voto emigrante, senón de impedir que houbera unha votación masiva, o que segundo o hiperbólico cálculo de Ramón Tamames provocaba que a esquerda perdese o millón de sufraxios que conseguiría no estranxeiro⁶⁵. E os resultados que ofreceu Cases confirman que as eleccións pareceron ser bastante limpas pois, a diferenza tamén do que ocorrería despois, o partido do Goberno perdía. Na comparanza co que acontecía dentro do Estado, vese que a emigración estaba claramente devorcada cara á esquerda, pois PSOE e PCE obtíñan conxuntamente o 59,2% dos sufraxios entre os emigrantes españois, mentres dentro de España só sumaban o 41,77%⁶⁶. Nesa mesma comparanza feita en Galicia obsérvase unha maior forza da esquerda estatal, pois na emigración o PSOE melloraba en 16 puntos o seu resultado do interior e o PCE en 12, mentres os nacionalistas de esquerda sacaban na diáspora case 5 puntos menos que en territorio galego. A UCD caía 19 puntos e Coalición Democrática, 7.

Perante as protestas polas grandes dificultades para votar nas lexislativas de 1976, o Goberno respondeu coa creación dun censo específico para os emigrantes, para o que seguiu a tradición do franquismo, de chamarlles aos españois do estranxeiro residentes ausentes, como se fixera nun decreto asinado por Franco en 1971, no que

⁶¹ «Abstención masiva de los emigrantes en el referéndum», *El País*, 9-XII-1976, p. 14.

⁶² «La emigración, marginada de las elecciones», *El País*, 20-IV-1977, p. 13.

⁶³ «Es imprescindible un censo de emigrantes para los próximos comicios», *El País*, 19-VI-1977, p. 16.

⁶⁴ Cases (1983: 232-35).

⁶⁵ «Los grandes líderes volcaron su actividad fuera de Madrid», *El País*, 7-VI-1977.

⁶⁶ <http://www.elecciones.mir.es/MIR/jsp/resultados/index.htm>

empregaba esa contraditoria denominación que xa existía na linguaxe administrativa española⁶⁷. O outro paso de Suárez, apoiado polas forzas da oposición, foi o de incluír o recoñecemento da participación dos expatriados nas eleccións ao Congreso dos Deputados na mesma Constitución, a través do artigo 68.5: «La ley reconocerá y el Estado facilitará el ejercicio del derecho al sufragio de los españoles que se encuentren fuera de España»⁶⁸. Pero a participación seguía a ser baixa, o que levou a que en 1985, co gallo da aprobación da Lei orgánica do réxime electoral xeral, se establecera que o escrutinio do voto exterior se faría nas xuntas electorais cinco días despois dos comicios e non nas propias mesas, como acontecía ata ese momento⁶⁹. É por isto que a partir de 1985 hai resultados por separado da emigración, un dos motivos que levou ao equívoco de afirmar que o voto emigrante naceu nese ano, baixo o Goberno de Felipe González, cando xa existía dende 1977, aínda que o seu volume fose moi cativo. Ese reconto nos xulgados pasou a celebrarse o terceiro día despois da xornada electoral, é dicir, o mércores, tras a reforma de 1991 da Lei orgánica do réxime electoral xeral⁷⁰.

Na busca da maior participación posíbel que se estableceu dende a transición, enmárcase a posterior reforma da lei de 1995, que consistiu en incluír de oficio no censo todos os españois inscritos nos consulados, sen ter en conta se estaban vivos ou mortos. Así se comprobou nos anos seguintes, cando empezaron a aparecer casos de votantes que levaban décadas falecidos e se publicaron as primeiras novas sobre a elevadísima proporción de centenarios entre o electorado galego de América⁷¹. Foi nesta xeira do cambio de século cando, coa axuda tamén das modificacións na lexislación de nacionalidade, se produciu o grande aumento do censo. No conxunto do Estado aquel duplicouse entre 1994 e 1999, para superar en 2003 o millón de electores, precisamente cando España se convertera nun país de inmigración. Seguindo coa escalada, aínda que máis moderadamente, o censo das lexislativas de 2008 foi de 1 205 329 emigrantes españois, dos que 326 235 eran galegos, un 27% do total, cunha porcentaxe que se mantén bastante estábel dende 1985.

⁶⁷ «Primer paso para la efectiva participación electoral de los emigrantes», *El País*, 4-I-1978, p. 9; *Boletín Oficial del Estado*, 23-I-1971, pp. 1050-1051.

⁶⁸ De Esteban (1988: 300).

⁶⁹ Arnaldo (1996: 359-360).

⁷⁰ Brugarolas (2003: 167-168).

⁷¹ Arnaldo (1996: 328); A. L.: «Un emigrante enterrado en Galicia en 1970 está en el censo electoral de Río de Janeiro», *La Voz de Galicia*, 8-IX-2001, p. 4; Pilar Marcos: «El censo electoral registra más gallegos centenarios en Buenos Aires que en toda Galicia», *El País*, 1-VI-2001.

Gráfico 1. Evolución do censo electoral da emigración (1986-2008)

A finais da última década tamén xurdiu a tendencia de que o voto exterior estea envolto nunha permanente polémica. A sucesión de escándalos naceu co de Formentera de 1999, que provocou que un ministro, o popular Jaume Matas, tivese que dar contas ante o Tribunal Supremo acusado de montar unha trama para captar votos en Arxentina⁷². Matas foi absolto, aínda que no proceso apareceron detalles sobre o deseño da operación para censar en Formentera electores polo xeral sen ningunha vinculación coa illa.

4. O SISTEMA: PARA TODO E PARA TODOS

O sistema electoral de España para a emigración é no seu conxunto un dos máis inclusivos do mundo e o máis xeneroso dos países do seu contorno, tanto de Europa como de Latinoamérica, segundo se desprende dos estudos internacionais comparados, como o do Instituto Federal Electoral mexicano de 2001 e o de 2007 da fundación internacional IDEA⁷³. As súas características fundamentais son que está dirixido ao conxunto dos cidadáns residentes no exterior, sen limitacións nin requisitos; é válido para todo tipo de comicios e garante a maior comodidade para o elector, que, agás nas municipais, non ten que pedir a documentación electoral e incluso, na práctica, pode votar sen saír da casa. O único que precisa é que o correo non falle, algo que, en troques, non sempre está asegurado e nomeadamente nalgún país como Venezuela.

⁷² «La oposición denuncia al PP de Baleares por “inflar” el censo con emigrantes», *El País*, 11-VI-1999.

⁷³ Navarro (2001: 35-45); Ellis *et al.* (2007: 234-245).

4.1. Quen vota?

Ao analizar o sistema electoral, o primeiro que cómpre preguntarse é quen vota. E no caso da emigración de España teñen dereito a facelo todos aqueles cidadáns do exterior maiores de idade que posúan un pasaporte español. Ata 2007 o voto estaba restrinxido unicamente aos que tiñan unha residencia permanente no exterior, mais ese ano foi aprobada unha modificación da lei para permitir a participación dos residentes temporais no estranxeiro, como os estudantes Erasmus⁷⁴. Trátase dun dereito reservado unicamente aos emigrantes radicados fóra de España, o que ten fondas repercusións en Galicia, que fornece o 27% da emigración española ao estranxeiro e só o 5% da interior, a dos que viven nunha comunidade autónoma diferente da do seu nacemento⁷⁵. Por iso, o Consello de Comunidades Galegas propuxo en 2006 que os galegos das outras autonomías puidesen participar nas eleccións ao Parlamento de Galicia⁷⁶.

Nos artigos 2 e 31 da Lei orgánica do réxime electoral xeral establécese que teñen dereito a votar e ser elixidos todos os españois residentes no exterior. O único que precisan é estar inscritos no consulado, co que serán incluídos automaticamente no censo electoral. Ata 1995 tiñan que apuntarse expresamente, pero coa reforma da lei eliminouse ese trámite. Este modelo español é similar ao que existe en Italia. En troques, na maioría de países segue a ser necesario inscribirse nun rexistro específico, como sucede por exemplo en Suíza e en Arxentina⁷⁷. Cando hai voto por correo o habitual é ter que pedir previamente o envío da documentación, como ocorre en Estados Unidos⁷⁸. Ademais, existe un grupo de países en que o dereito ao sufraxio activo caduca pasado un tempo de ausencia no exterior, prazo que no Reino Unido é de 15 anos; en Nova Zelandia, de tres, e en Canadá, de cinco. Hai, por último, estados que só permiten o voto dunha pequena minoría de residentes no exterior, polo xeral empregados públicos como diplomáticos e soldados. É o caso de Irlanda, onde existe unha vella reivindicación da presenza da diáspora no Senado de Dublín, e Israel⁷⁹.

Nesta perspectiva de quen vota é necesario considerar dende onde se fai, variábel sempre interesante para efectos loxísticos, sociolóxicos e incluso polas posibilidades que brinda de reducir ou incrementar a fraude, de montar redes de recollida de sufraxios nalgún país en concreto, etcétera. Aínda que é preciso superar prexuízos eurocéntricos, que levan a dicir que estes problemas se dan só en América, pois tamén se publicaron casos de irregularidades rexistradas en Europa, como o caso dun colaborador do xornal *A Nosa Terra* que no 2004 votou dende Suíza por 17 persoas para denunciar as eivas do sistema⁸⁰.

Unha das características propias do censo galego en relación co do conxunto do Estado é a da súa elevadísima compoñente americana, que representa case tres terzos do total, xunto coa baixa proporción europea, dunha cuarta parte. En relación con outras comunidades autónomas, tomando as de maior número de votantes no exterior (Andalucía e Madrid), as de maior proporción do sufraxio exterior (Asturias e Canarias) e as outras dúas *nacionalidades históricas* do Estado (País Vasco e Cataluña), obsérvase que só Canarias presenta unha maior proporción de censo americano que Galicia, aínda que o seu é un caso moi especial, porque a gran maioría da súa diáspora se concentra nun só país, Venezuela. Asturias ten unha distribución semellante á galega, aínda que un pouco máis equilibrada entre o Vello e o Novo Mundo. E nos outros Estados do sur de Europa cunha alta proporción de emigrantes, como Portugal e Italia, son maioritarios os destinos europeos.

⁷⁴ http://www.la-moncloa.es/ConsejodeMinistros/Referencias/_2007/refc20071207.htm

⁷⁵ Lugilde (2007a: 29).

⁷⁶ «Proponen que los gallegos de otras autonomías puedan votar en Galicia», *La Voz de Galicia*, 24-VIII-2006, p. 8.

⁷⁷ Ellis (2007: 230); Calderón (2003: 77).

⁷⁸ Calderón (2003: 549).

⁷⁹ Ellis (2007: 19); Lugilde (2007a: 94).

⁸⁰ *A Nosa Terra*, 5-V-2005, p. 1.

Cadro 4. Comparación da distribución xeográfica do censo (%)

	Ano	América	Europa	Resto	Primeiro país	(%)
Galicia	2007	73,5	25,8	0,7	Arxentina	35,5
Asturias	2007	69,3	29,1	1,6	Arxentina	29,2
Canarias	2007	88	10,5	1,5	Venezuela	63,9
Andalucía	2007	38,7	58,2	3,1	Francia	20,9
Madrid	2007	53,7	40,1	6,2	Francia	16,9
País Vasco	2007	56,9	40	3,1	Francia	18,5
Cataluña	2007	45,2	51,6	3,2	Francia	15
España	2007	57,5	40	2,5	Arxentina	21,6
Italia	2003	38,5	56,3	5,2	Alemaña	18,2
Portugal	2005	34,6	51,1	14,3	Francia	34,5

Outro trazo propio de Galicia é, alén do caso extremo de Canarias, a elevada concentración nun só país, con ese máis dun terzo do censo en Arxentina. No entanto, as diferenzas internas dentro do territorio galaico son máis que apreciábeis. Só hai datos por provincias e non comarcais, que serían moito máis relevantes, mais así e todo vense tendencias acusadas, como a dunha maior presenza ourensá en estados como Francia, Alemaña e México; a orientación maioritaria cara a Brasil dos pontevedreses; ou a maior pegada dos lucenses nos destinos americanos máis clásicos, Arxentina e sobre todo Cuba; amais da absoluta preponderancia coruñesa nos países anglosaxóns.

4.2. Para que votan?

A segunda dimensión para analizar é a do tipo de convocatorias en que poden participar os emigrantes. O predominante no mundo é que tomen parte na votación en que se decide quen vai gobernar, ben sexa unha elección parlamentaria ou presidencial, segundo o sistema político existente en cada país⁸¹. O habitual é que estean excluídos dalgunhas das outras convocatorias, caso das locais ou subestatais, como as autonómicas españolas, e dos referendos. Con todo, existe todo tipo de combinacións. Por exemplo, en Italia poden votar nas lexislativas, europeas e referendos; en Portugal en presidenciais, lexislativas, europeas e referendos opcionalmente, pero non nas locais nin nas rexionais; e en Dinamarca participan en calquera caste de convocatoria. España ten ese mesmo modelo, o de que non haxa restricións para que voten os emigrantes, que o fan en locais, autonómicas, lexislativas españolas, europeas e referendos. A única limitación existente é a das municipais, nas que os emigrantes teñen que solicitar o voto, o que provoca unha drástica caída da participación⁸².

Os españois do exterior votan os mesmos candidatos que os electores de dentro de España, na provincia ou concello de orixe. Non hai unha circunscrición específica para os residentes no estranxeiro como se pedía dende Bos Aires a comezos do século xx. Na actualidade haina en países como Portugal, Italia, Colombia ou Croacia⁸³. Esta solución, a dos escanos reservados especificamente para os residentes no exterior, xurdiu en Portugal logo da Revolución dos Cravos de abril de 1974, coa idea de evitar que as eleccións se puidesen decidir no estranxeiro, xa que se pensaba que a participación dos emigrantes ía ser masiva, temor que non se materializou na práctica⁸⁴.

⁸¹ Navarro (2001: 21-23).

⁸² Arnaldo (1996: 387).

⁸³ Ellis (2007: 28).

⁸⁴ Rodrigues (2005: 32).

4.3. Como votan?

A terceira perspectiva é a que centrou dende hai anos as discusións en España, a do procedemento de votación. Hai catro posibilidades: en urna, por correo, por delegación e mediante o voto electrónico. A máis usada é a da urna, que funciona na gran maioría dos países latinoamericanos, agás México, e en boa parte dos do leste de Europa. A seguinte modalidade de máis utilización é a do voto postal, maioritaria na Europa occidental, en países como Austria, Alemaña, Suíza e Italia. A do sufraxio por poderes emprégase como complementaria en Francia, xunto co voto en urna, así como en Bélxica e Holanda, país este último onde tamén hai a opción electrónica, ao igual que en Estonia⁸⁵.

O voto en urna ofrece as maiores garantías de transparencia, pero é caro e dificulta a participación. Co postal, en troques, é posíbel unha maior manipulación, pero resulta máis barato e favorece a participación. En España, segundo establece o artigo 75 da Lei orgánica electoral, o sufraxio dos emigrantes efectúase por correspondencia, a través do correo de cada país. Debe enviarse como moi tarde o día anterior da votación en España, o que nalgúns casos non garante que chegue a tempo para o escrutinio. Tamén é posíbel entregalo, como moi tarde unha semana antes da xornada electoral, nas oficinas consulares españolas, o que ofrece unhas maiores garantías. Esta opción, a de utilizar consulados e embaixadas como oficinas postais, emprégase nalgúns Estados nórdicos, como Dinamarca ou Finlandia, e tamén en Xapón. Non obstante, en España é unha posibilidade voluntaria que nas eleccións xerais de 2004 só usou o 5,9% dos electores do exterior e o 7,1% nas de 2000⁸⁶. En Galicia, nas eleccións autonómicas de 2005 tivo un uso claramente menor que nas de 2001⁸⁷.

Cadro 5. Votos depositados nos consulados nas autonómicas galegas

	2005		2001	
	Votos	% voto emigrante	Votos	% voto emigrante
Galicia	2522	2,4	3278	4,8
Coruña (A)	848	2,1	1128	4,4
Lugo	283	2	389	4,3
Ourense	514	2,4	761	5,7
Pontevedra	877	2,8	1000	4,9

Agás nas municipais, é máis doado votar en Bos Aires que en Santiago de Compostela, porque o emigrante residente en Arxentina recibe na súa casa directamente o sobre con todas as papeletas e pode encargarlle que o leve ao correo de volta a unha terceira persoa, xa que na práctica se incumpre o requisito de que o envío sexa certificado. Esta falla de control sobre a identidade de quen realiza o envío e a presenza de persoas xa falecidas no censo é o que provoca que poidan votar os mortos⁸⁸. Outras posíbeis irregularidades que se poden producir son o tráfico de sacas e a posta en marcha de redes de recolección de sufraxios en troco de cartos en zonas cunha alta proporción de emigrantes, como é o caso de Bos Aires⁸⁹.

⁸⁵ Ellis (2007: 234-245).

⁸⁶ <http://www.ine.es/jaxi/tabla.do?path=/t44/p03/a2000/10/&file=0113.px&type=pcaxis>;

<http://www.ine.es/jaxi/tabla.do?path=/t44/p09/a2004/10/&file=0113.px&type=pcaxis>

⁸⁷ <http://www.ine.es/jaxi/tabla.do?path=/t44/p05/a2005/10/&file=0113.px&type=pcaxis>;

<http://www.ine.es/jaxi/tabla.do?path=/t44/p05/a2001/10/&file=0113.px&type=pcaxis>

⁸⁸ Agustín Bottinelli e Anxo Lugilde: «El sistema electoral sigue permitiendo el voto de emigrantes ya fallecidos», *La Voz de Galicia*, 7-VI-2005, p. 2.

⁸⁹ Anxo Lugilde: «Todos los partidos denunciaron en los últimos años fraudes en el voto exterior», *La Voz de Galicia*, 26-VI-2005, p. 2; Julio Blanck: «Ayuda secreta de la Casa Rosada al triunfo de los socialistas en Galicia», *Clarín*, 1-VII-2005.

4.4. Cantos votan?

A cuarta dimensión que hai que ter en conta, a do volume de sufraxios, conecta directamente coa anterior xa que, co voto por correo, cantas menos garantías haxa, maior pode ser a participación se hai forzas interesadas en promoverla. Como xa se viu, a achega de votos da emigración galega é comparativamente enorme. Foino especialmente nas autonómicas de 2005, cando por primeira vez se sobordou a barreira dos 100 000 sufraxios, con 105 852⁹⁰. A ollada comparada confirma que é unha achega moi alta.

Gráfico 2. Participación por países nas autonómicas galegas de 2005 (%)

E ese fluxo tan forte de sufraxios, de remesas electorais, con rumbo a Galicia en 2005 tivo unha orixe perfectamente localizada no globo terráqueo, o Río da Prata ou se se quere mesmo o Cono Sur. Só houbo tres países en que se sobordou a taxa media de participación na emigración, do 34,7%: Arxentina, Uruguai e Chile. Non obstante, neste último o censo é moi baixo, todo o contrario das dúas repúblicas riopratenses, nomeadamente Arxentina. No resto do mundo, Suíza achegouse á media, mentres Brasil e Venezuela ficaban por debaixo, froito do mal funcionamento dos seus correos⁹¹, e tamén salientaba a baixísima taxa da Alemaña. En calquera caso, hai un comportamento diferencial no Río da Prata, eixe das campañas dos partidos e tamén das denuncias por

⁹⁰ Lugilde e Carreira (2005: 185).

⁹¹ «Emigrantes gallegos en Brasil denuncian que las papeletas les llegaron el día 20 de junio», *Faro de Vigo*, 23-VI-2005, p. 26; Anxo Lugilde: «Venezuela responde a la presión con una avalancha de votos a última hora», *La Voz de Galicia*, 24-VI-2005, p. 2.

manipulación e fraude, con casos como o da rede do PSOE en Bos Aires da que informou o diario *Clarín* ou dos anuncios do PP na prensa de Montevideo convidando os emigrantes a ir votar dende a súa sede⁹².

A desigual distribución da participación provoca que na práctica, no número de votos que chegan ás urnas das xuntas electorais provinciais, a pegada americana sexa aínda maior que no censo. Nas autonómicas do 2005 o Novo Mundo achegou o 78% dos sufraxios para o conxunto de Galicia, porcentaxe que nas provincias de Lugo e Pontevedra sobordou o 80%. En cambio, en Ourense, a circunscrición cunha maior diáspora espallada por Europa, o voto americano foi só do 72,4%.

Gráfico 3. Procedencia do voto exterior nas autonómicas de 2005 (%)

No 2005 non só se tocou teito no número de votos, senón tamén na taxa de participación, que medrou 9 puntos logo de tres convocatorias estabilizada ao redor do 25%. Case a metade desa suba debeuse á reforma da Lei electoral galega promovida polo PP de Fraga e apoiada polo PSOE para adiar o recuento ata oito días despois da xornada electoral, o que permitiu que se recibisen 12 000 sobres máis nas xuntas electorais, aínda que fica a dúbida de que se os 3414 chegados o mércores estarían a tempo no caso de que o escrutinio se efectuar ese día, o terceiro despois da votación⁹³. A vertixinosa medra do voto emigrante en Galicia reflíctese con total claridade no paradoxo de que o volume de sufraxios emitidos en 2005 sexa practicamente igual ao censo total que existía en 1993, de 104 398.

⁹² Xosé Hermida: «Desestimada una denuncia contra TVG de la coalición de izquierdas», *El País*, 16-X-1997; «PP, PSOE y BNG se acusan de prácticas oscuras en la caza del voto emigrante», *La Voz de Galicia*, edición Pontevedra, 14-VII-2007.

⁹³ Primitivo Carbajo: «PP, PSdeG y BNG tendrán interventores en las 11 mesas de recuento en Pontevedra», *El País*, 25-VI-2005, p. 22.

Cadro 6. Participación da emigración nas autonómicas galegas

	Votos	Participación (%)	Porcentaxe de voto exterior no total
1985	11 246	16,2	0,9
1989	6852	14,9	0,5
1993	25 592	24,5	1,0
1997	55 657	24,0	3,5
2001	67 863	25,3	4,4
2005	105 852	34,7	6,3

Entre 1985 e 2005 a achega de sufraxios dende o exterior multiplicouse por nove, de 11 246 a 105 852⁹⁴. En cambio, dentro de Galicia a medra do voto emitido foi moito máis suave, ao pasar de 1 241 981 papeletas en 1985 ás 1 574 350 en 2005 e mentres no censo se percibían os efectos do avellentamento e estancamento da poboación. A atonía demográfica provocou que fose maior aínda o efecto causado polo crecemento do voto emigrante, que se deu precisamente no momento do devalo do éxodo galego cara ao exterior, irrelevante numericamente dende finais dos 80 e substituído polo progresivo retorno⁹⁵. Entre 1985 e 2005 o censo electoral galego incrementouse en 400 000 persoas, das que 150 000 viven en Galicia e case 250 000 no exterior. En porcentaxe, o censo da emigración medrou case 50 veces máis ca o do interior de Galicia.

Gráfico 4 e cadro 7. Crecemento porcentual do censo electoral galego 1985-2005

⁹⁴ Lugilde (2001: 121).

⁹⁵ Villares (2007: 10).

	1985	2005	Diferenza	Diferenza en %
Galicia territorial	2 155 482	2 311 776	156 294	7,3
Emigración	69 375	305 017	235 642	339,7
Total galego	2 226 842	2 618 798	391 936	17,6

4.5. Os non votos

O peso da diáspora nas eleccións galegas podería ser aínda maior se non fose pola existencia do que as xuntas electorais provinciais chaman os «non votos», un dos poucos instrumentos de seguridade do sistema. Trátase dos sobres que son desbotados antes do recuento por presentar irregularidades, como pode ser que o sufraxio veña acompañado do certificado de defunción, que o cuño teña unha data posterior ao día límite ou que estea mal formalizado o envío⁹⁶. En 2001 foron rexeitados o 12,8% dos sobres e en 2005, o 16,6%⁹⁷.

É un problema xa vello, pois no escrutinio de 1985 na provincia de Pontevedra foi desbotado un 22%. Os datos de 2005 permiten, por outra parte, ver as grandes variacións por países, xa que nos envíos procedentes de Venezuela e Brasil se rexeitou arredor dun terzo do total.

5. OS RESULTADOS: QUEN CONVOCA GAÑA

Gráfico 5. Resultados de PSOE e PP no exterior nas lexislativas españolas (1986-2008) %

Quen convoca gaña. O vello principio da Restauración española, o tempo de esplendor do *pucheirazo* e da manipulación electoral, segue vixente na emigración. Dende 1985, dende que hai escrutinio por separado nas xuntas electorais e resultados completos do exterior, sempre gañou o partido que ocupaba o Goberno e que, polo

⁹⁶ Lugilde (2001: 91); Lugilde (2007a: 14 e 148).

⁹⁷ Brugarolas (2003: 165); Lugilde e Carreira (2005: 110).

tanto, tiña á súa disposición as poderosas plataformas dos ministerios de Asuntos Exteriores e Traballo, este último relevante polas pensións non contributivas. Dende ese ano, gañou sempre o PSOE, menos en 2000 e en 2004, cando venceu o PP, nas únicas convocatorias que os populares afrontaron dende o poder.

O impacto do exilio e a longa permanencia do PSOE no poder central a partir de 1982 converteron a emigración española nun couto privado dos socialistas que só se comezou a crebar en 1993 en Galicia, cando Fraga se impuxo por primeira vez nunhas autonómicas no exterior⁹⁸. Trátase dunha vitoria moi valorada nas ringleiras populares en España e no estranxeiro, porque supuxo comezar a rachar a hexemonía socialista e introducir a competencia no voto exterior. E a loita, dadas as características do sistema español, só é equilibrada cando se enfrontan dous gobernos, o central por un lado e o autonómico polo outro. É o que aconteceu nas galegas de 2005, cando Fraga baixou 19 puntos na emigración fronte a un PSOE que subiu 22, grazas a que no 2004 Zapatero se instalara na Moncloa.

Gráfico 6. Diferenza entre as porcentaxes de voto en Galicia e na emigración nas autonómicas galegas (1985-2005)

As diferenzas entre as porcentaxes de votos recibidas polos principais partidos galegos na emigración e en Galicia nas autonómicas son reveladoras da marcada influencia do signo do Goberno central nos resultados e da máis que feble posición do nacionalismo. Así, as máximas ganancias no exterior respecto ao interior de Galicia son para a forza gobernante en cada momento en Madrid, e oscilan entre os case 9 puntos do PSOE en 1989 e os preto de 19 do PP en 1997, cando ao control da administración autonómica os populares engadían o tirón persoal de Manuel Fraga, especialmente potente na diáspora. O PSOE, o partido que máis tempo gobernou en España nas dúas décadas estudadas, é o principal beneficiario do voto emigrante, pois só en 2001, na oposición en Madrid e Santiago, non conseguiu un saldo positivo. En cambio, para o Bloque o balance sempre foi negativo, especialmente nos seus mellores momentos en Galicia, en 1997, xa que a medra que rexistrou na emigración non serviu para facer diminuír a brecha co interior. O gráfico 6 fai moito máis comprensíbeis as posturas dos partidos, xa que amosa a explicación empírica de por que entre 1997 e 2005 o PP non quería reformar o sistema, de por que o PSOE non o desexa facer agora e de por que o BNG aposta por restrinxir o voto exterior⁹⁹.

⁹⁸ Lugilde (2001: 125).

⁹⁹ Vid. Aymerich e Amoedo (2004).

A emigración, un escenario clave no xurdimento do nacionalismo galego durante o primeiro terzo do século xx, converteuse dende a morte de Franco nun terreo moi adverso para as forzas políticas propias de Galicia¹⁰⁰. Os emigrantes amosaban xa na Transición unha maior tendencia a votar os partidos españois que os electores de dentro de Galicia, como se vía nos resultados do PCE no exterior en 1979. Por exemplo, nas autonómicas de 1985 o CDS, que non conseguiu representación parlamentaria, impúxose na Galicia exterior á suma de BNG, Coalición Galega e PSG-EG, que si obtiveron deputados, con 989 sufraxios contra 797¹⁰¹. Este diferencial entre o comportamento electoral do interior e da diáspora, cunto case exclusivo dos partidos estatais, é un dos factores que provocan que o voto exterior poida cambiar o resultado dunhas eleccións galegas ao variar o repartimento de escanos. Con todo, se acontece coma en 2005, cando o deputado en xogo na emigración se disputa entre PP e PSOE, é moito máis difícil que haxa mudanzas que se a hipotética vítima é o Bloque. E así se viu en 2005, cando os socialistas, á alza entre os residentes no estranxeiro, resistiron ante o desesperado intento popular por manter o Goberno autonómico.

O fortalecemento do PSOE no seu regreso ao Executivo central tamén se observa en Canarias, onde os socialistas avanzaron 10 puntos nas autonómicas de 2007 respecto ás de catro anos antes, mentres o PP baixaba outro tanto e Coalición Canaria caía 9, aínda que ese último descenso é atribuíbel, polo menos en gran parte, a unha escisión. Coalición Canaria, grazas ás redes establecidas en Venezuela dende o Goberno autonómico das illas, converteuse nas lexislativas de 2004 na terceira forza española na emigración, por diante de Izquierda Unida, posto que repetiu no 2008. En cambio, en Cataluña CiU volveuse impoñer nas autonómicas do 2006, malia enfrontarse a uns socialistas instalados no poder central e autonómico. Os converxentes obtiveron o 30,2% dos votos, polo 27,5% dos socialistas. Mais, a diferenza de Canarias e Galicia, as eleccións na emigración en Cataluña son absolutamente marxinais e nelas non se centran nin os aparellos gobernamentais nin os dos partidos.

Cadro 8. Últimos resultados autonómicos en Canarias e Galicia (%)

Canarias	2007	2003	Galicia	2005	2001
CC	54,6	63,6	PP	49,7	68,9
PSOE	24,7	14	PSOE	43,2	21,3
PP	8,4	18	BNG	4,7	6,3

O reconto diferido dos votos da emigración provoca que conformen unha sorte de segunda volta se o resultado na noite electoral en territorio español é axustado. Dáse así o paradoxo de que hai varios días de tensa espera polos sufraxios duns emigrantes que en realidade votaron antes que os residentes en España, porque para que sexan válidos teñen que envialos como moi tarde a véspera da xornada electoral. Así, na práctica a función dos expatriados no sistema político español consiste en confirmar ou modificar o resultado de España, como aconteceu co agónico reconto das autonómicas galegas de 2005, as da derrota de Manuel Fraga, cando houbo que esperar oito días para saber quen gobernaría a Xunta durante os catro anos seguintes, froito do atraso do escrutinio¹⁰². O PP estaba en Pontevedra a 8160 votos do deputado que lle daría a maioría absoluta, pero acabou, tras o reconto da emigración, a 11 585. Este escrutinio de Pontevedra foi unha repetición do de 1985, cando o PP aspiraba a arrebatarlle ao PSG-EG un dos dous escanos que lle faltaban para a maioría absoluta¹⁰³. Logrouno en primeira

¹⁰⁰ Vid. Núñez Seixas (1992).

¹⁰¹ «Los votos de los emigrantes dieron a la Coalición Popular el décimo escaño en Pontevedra, pendiente del escrutinio definitivo», *La Voz de Galicia*, 1-XII-1985, p. 23.

¹⁰² Lugilde e Carreira (2005: 104-113).

¹⁰³ «Gran expectación por el escrutinio de votos de emigrantes, en Pontevedra», *Faro de Vigo*, 30-XI-1985, p. 1.

instancia, pero perdeuno despois polas impugnacións de mesas de territorio galego¹⁰⁴. Pola contra, en 1986, en Almería, o PSOE quitoulle un escano ao PP grazas á suma do voto emigrante e das reclamacións. Ese mesmo procedemento foi o que en 2004 lles deu aos populares un eurodeputado a custa da coalición Galeuscat¹⁰⁵.

Como resultado directo do reconto da emigración houbo ata agora polo menos sete cambios de escanos autonómicos: en Pontevedra en 1989, na Coruña en 1997, en Murcia en 1999, en Canarias en 1999 e 2003, en León en 2003 e en Castelló en 2007¹⁰⁶. O caso de Canarias de 2003 provocou tamén o baile dun posto no Senado, que pasou do PSOE a Coalición Canaria.

Por contra, non hai datos oficiais verbo dos efectos do voto da diáspora na esfera municipal, porque o Ministerio del Interior non facilita resultados por separado da emigración, debido a que o reconto se efectúa nas propias mesas. A información de que se dispón indica que as vitorias dos alcaldes, sobre todo daqueles que viaxan a América e dispoñen de redes clientelares alí, adoitan ser esmagadoras. Neste ámbito séntese con claridade a gran desigualdade que supón que as forzas no poder se poidan desprazar ao estranxeiro con cargo a fondos públicos.

6. A ESPIRAL DUN DEBATE IMPRODUTIVO

Na tarde do 11 de setembro de 2001, mentres caían as torres en Nova York, o Congreso dos Deputados debateu unha proposición de lei do BNG para implantar o voto en urna no estranxeiro. Foi rexeitada polo PP, mentres o PSOE a apoiaba¹⁰⁷. En 2005, cando os socialistas xa volveran á presidencia do Goberno, o Bloque presentou de novo a mesma proposición, rexeitada esta vez co voto en contra do PSOE, mentres o PP se abstiña¹⁰⁸. Xa na oposición, os populares fóronse sumando gradualmente á reivindicación do voto en urna, posibilidade que no Goberno descartaban de cheo, mentres o PSOE facía o percorrido contrario, aínda que mantiña o compromiso teórico de implantar o sufraxio persoal que demandaba cando non estaba no poder¹⁰⁹. Esa promesa adquiriu o rango de lei no Estatuto de la ciudadanía española en el exterior, en cuxo artigo 4, ademais de establecerse que os emigrantes poden participar en todos os procesos electorais españois, afirmase: «Para facilitar el ejercicio del derecho de voto de los españoles residentes en el exterior, se promoverán las medidas legales tendentes a homogeneizar los procedimientos electorales para la ciudadanía española en el exterior y se habilitarán los medios materiales, técnicos y humanos precisos que posibiliten la votación en urna o a través de otro medio técnico que garantice el secreto del voto y la identidad del votante, en elecciones generales, europeas y autonómicas, en las demarcaciones consulares, teniendo en cuenta las características de los países de residencia y el número y distribución de españoles residentes en el país de que se trate»¹¹⁰.

As promesas de voto en urna acumulan en España unha considerábel antigüidade. Xa en 1984 o Goberno de Felipe González, a través da directora xeral do Instituto de la Emigración, Maite Iza, anunciaba que se traballaba na implantación do sufraxio persoal en consulados e embaixadas¹¹¹. O propio Partido Popular propúxoo en 1990

¹⁰⁴ «Coalición Popular logra su escaño 35 en Galicia», *Faro de Vigo*, 1-XII-1985, p. 1; «El PSG-EG obtiene definitivamente el escaño en litigio en Pontevedra», *La Voz de Galicia*, 2-XII-1985, p. 1.

¹⁰⁵ Lugilde (2007a: 190).

¹⁰⁶ Lugilde (2007a: 25 e 189); F. Escribano: «95.214 castellanos y leoneses emigrantes, el 9,6% más que en el 2003, tienen derecho al voto», *El Norte de Castilla*, Valladolid, 1-V-2007; «Los socialistas arrebatán un diputado por Castellón al PP gracias al voto por correo», *Las Provincias*, Valencia, 31-V-2007.

¹⁰⁷ Paloma Abejón: «El Congreso rechaza cambiar la ley electoral para regularizar el voto emigrante», *La Voz de Galicia*, 12-IX-2001, p. 28.

¹⁰⁸ P. Abejón: «Rechazada en el Congreso la propuesta del BNG para regular el voto exterior», *La Voz de Galicia*, 20-IV-2005, p. 20.

¹⁰⁹ Carlos E. Cué: «Cuatro mil personas en el mitin de Rajoy», *El País*, 17-XII-2007, p. 16.

¹¹⁰ <http://www.ciudadaniaexterior.mtas.es/pdf/normativa/normas-generales/estatuto-ciudadania-exterior.pdf>

¹¹¹ Joaquín Prieto: «El Gobierno facilitará el ejercicio del voto a quienes están establecidos en el extranjero», *El País*, 16-I-1984, p. 15.

no Senado, a través dunha proposición de lei, que foi rexeitada¹¹². «Aprobando esta moción, habremos dado el primer paso para conseguir superar esa asignatura pendiente que tiene la Transición española, que es, señorías, la del voto del emigrante», afirmou na Cámara Alta o senador popular Fraga Eguisquaguirre. Nestes debates parlamentarios en Madrid o partido gobernante, ben sexa PSOE ou PP, adoita argumentar que a do voto exterior é unha cuestión moi complexa, que precisa dun gran consenso ao ter que modificar a lei electoral e que hai atrancos técnicos para o sufraxio en urna, como o elevado número de circunscricións e o espallamento da diáspora española ao redor do planeta. Fronte a isto, a principal forza da oposición, ben sexa PP ou PSOE, defende que por saúde democrática é necesario regular o dereito ao sufraxio dos emigrantes, para que teña as mesmas garantías que as votacións do interior.

Dende que o BNG entrou nas Cortes en 1996, a demanda do voto en urna foi unha das súas constantes en acción parlamentaria. En 2005, en vésperas do polémico recuento de Pontevedra, PP, PSOE e Bloque coincidían en demandar a posta en marcha do sufraxio persoal¹¹³. Os socialistas, a través do seu secretario de Organización, José Blanco, anunciaban a inminente presentación do proxecto de reforma da lei electoral. Non obstante, non o tramitaron en toda a lexislatura que acabou no 2008. Pero en abril de 2007, con motivo dun novo rexurdir da polémica ao fio das eleccións municipais, Blanco deulle un xiro á discusión cando expresou nun almorzo en TVE a súa «reflexión» de que os emigrantes só debían participar nas lexislativas españolas, para elixir os seus propios deputados como en Italia ou Portugal, o que obrigaba a modificar a Constitución e atrasaba aínda máis a proposta¹¹⁴. A súa «reflexión» foi rexeitada polo presidente da Xunta, Emilio Pérez Touriño, pero recibiu o aplauso do Bloque. O BNG, que sempre foi reticente ao sufraxio emigrante en directa relación cos seus malos resultados no exterior, sumouse á vía de Blanco ao propoñer oficialmente que a diáspora só participe nas lexislativas españolas e que voten unicamente os que viviron nalgún momento en España, o que exclúe as segundas e terceiras xeracións¹¹⁵. A posibilidade de que os netos de emigrantes recuperen masivamente a nacionalidade, o que volvería disparar o censo, enrareceu aínda máis o debate e xerou en Galicia a coincidencia de PP, PSOE e BNG sobre a necesidade de suprimir o voto dos expatriados nas municipais, o que choca co Estatuto de la ciudadanía e xerou a censura do Goberno central¹¹⁶. Nesta discusión, cada vez máis enleada e mentres os puntos da lexislación criticados por todos os partidos permanecen inalterables, interviñeron os emigrantes españois de Arxentina nun manifesto conxunto de 2007, no que rexeitaban calquera limitación do exercicio do sufraxio e demandaban a reforma do procedemento de emisión para garantir a máxima transparencia¹¹⁷. Foi a resposta da diáspora polo que consideran como unha constante agresión contra os emigrantes e os seus dereitos. En todo este ensarillado proceso, e despois de que a Xunta elaborase un estudo sobre a implantación do voto en urna, no Parlamento galego agromou no 2007 o intento de presentar nas Cortes unha proposición de reforma da Lei orgánica do réxime electoral xeral, proceso en que volveu xurdir a división entre os partidos aínda que rematou coa tramitación desa iniciativa ante o Congreso dos Deputados¹¹⁸.

Toda esta frustrante espiral xera un crecente ambiente social en contra do voto emigrante, especialmente entre a mocidade, como se fai sentir cada vez que se abre un debate sobre este asunto en internet ou na radio. Segundo unha enquisa de *La Voz de Galicia* de abril de 2007, na Galicia urbana segue a haber unha maioría social a prol da conservación do voto emigrante, pero xa non sobarda o limiar do 50%, pois era unha posición defendida

¹¹² Diario de Sesiones del Senado, 18-IV-1990, pp. 428-441.

¹¹³ «PPdeG, Bloque y PSdeG piden una reforma que evite el fraude electoral», *El Correo Gallego*, 26-VI-2005, p. 7.

¹¹⁴ Carlos Punzón: «El PSOE plantea que la diáspora elija entre 2 y 5 escaños en las generales», *La Voz de Galicia*, 20-IV-2007, p. 2.

¹¹⁵ Fernando Varela: «El BNG propone limitar el voto emigrante», *El País*, edición Galicia, 13-XI-2007, p. 2.

¹¹⁶ Gonzalo Bareño: «El Gobierno no ve necesario cambiar la ley electoral por el voto emigrante», *La Voz de Galicia*, 23-X-2007.

¹¹⁷ «Manifiesto de la comunidad gallega de Buenos Aires», 25-VI-2007.

¹¹⁸ Fernando Varela: «El voto emigrante divide de nuevo al bipartito y enfrenta a Touriño y Feijóo», *El País*, edición Galicia, 19-XII-2007, p. 3. *Boletín Oficial do Congreso dos Deputados*, 5-IX-2008, pp. 1-5.

polo 47% dos entrevistados¹¹⁹. En troques, si que existe unha clara maioría, do 64%, en contra do sufraxio dos descendentes dos expatriados, os que nun futuro próximo se van converter en maioritarios, froito da desaparición biolóxica das primeiras xeracións¹²⁰.

7. CONCLUSIÓNS

O debate sobre a participación política dos emigrantes é unha constante da historia contemporánea española, aínda que acadou as súas máximas cotas de atención a comezos do século XXI ante a posibilidade de que algúns procesos electorais, como as autonómicas galegas, se puidesen decidir a 10 000 quilómetros de distancia, en Arxentina, case medio século despois de que rematase o éxodo cara a América e cando España se convertera xa nun país receptor de inmigrantes. Chegouse a esta situación debido ás decisións adoptadas pola elite política española a partir de 1976, sen que se lles poidan atribuír culpas aos propios emigrantes, que aparecen como as vítimas dun endiañado proceso que os converte periodicamente no eixe das iras dos seus compatriotas do interior, que non entenden como unhas eleccións se poden resolver no estranxeiro sen garantías de transparencia na emisión do sufraxio e cando hai moitas décadas que dende os peiraos galegos non saen transatlánticos cara a América.

Na Transición, o Goberno de Adolfo Suárez decidiu estender ao exterior o procedemento de voto postal previsto para o interior, o que propiciou que a responsabilidade de supervisar o proceso electoral recaese en empresas de correos estranxeiras, sobre as que España non ten potestade sancionadora nin de control. Tamén se estableceu o voto para todo tipo de convocatoria, sen unha reflexión previa do seu impacto no sistema político, e en 1995 determinouse que os anticuados rexistros de matrícula consular se pasasen aos censos electorais, que se encheron de mortos, o que é especialmente perigoso para un sistema en que non se supervisa a identidade de quen envía o sufraxio. Ao final, o Ministerio de Asuntos Exteriores tivo que realizar depuracións polo menos durante unha década. As promesas de reforma chocaron sempre coa tentación da forza gobernante en cada momento de aproveitar ao máximo as grandes vantaxes que lle concede o sistema.

Todos estes feitos provocaron malestar na cidadanía, nomeadamente en Galicia, onde a opinión pública virou cara a unha posición de crecente rexeitamento ao voto dos emigrantes, sobre todo o das segundas xeracións. Neste contexto, resulta cada vez máis urxente a reforma dos procedementos de votación e, nunha segunda pero inmediata fase, o estudo de en que convocatorias deben participar os españois residentes no estranxeiro, de forma que se racionalice o voto a fin de convertelo nun mecanismo de integración da poboación do exterior, en lugar dun elemento de confrontación como é na actualidade.

Para asegurar o control da personalidade do elector no estranxeiro a única solución viábel semella a de utilizar os consulados e embaixadas españolas no exterior. E, tal e como se ve nos estudos comparados, hai dúas vías, a do voto persoal en urna, como o que ten Portugal para as presidenciais ou tamén emprega Francia e a maior parte dos países latinoamericanos, e a de utilizar a rede consular e diplomática como oficinas de correos dende as que realizar os envíos, como fan varios países nórdicos.

O voto en urna, que se efectuaría baixo a supervisión de representantes dos partidos, presenta o problema de que o sistema parlamentario español está baseado en múltiples circunscricións, que son 52 para o Congreso dos Deputados e catro nas autonómicas galegas. Isto podería obrigar nas xerais a instalar un gran número de urnas, unha por provincia, o que sería impracticábel en moitos consulados e, incluso, podería chegar a vulnerar o dereito ao segredo no sufraxio. A solución sería a urna electrónica, ou sexa, o ordenador dotado dos sistemas de encrip-

¹¹⁹ «La mayoría de los gallegos rechazan que los descendientes de emigrantes voten en Galicia», *La Voz de Galicia*, 30-IV-2007, p. 2.

¹²⁰ R. Ventureira e A. Lugilde: «Sólo el 55% de los emigrantes con derecho a voto nacieron en Galicia», *La Voz de Galicia*, 16-VI 2005, p. 2.

tado que aseguran a limpeza do proceso electoral. Na pantalla, cada votante elixiría a provincia que lle corresponde para emitir o seu sufraxio. Así e todo, seguiría presente o problema dos que viven lonxe dos consulados, un feito, con todo, que non debería servir para xustificar que toda a emigración siga a votar sen garantías. Non ten sentido que para facer un trámite persoal, como a inscrición dun nacemento ou dun matrimonio, un emigrante teña que desprazarse ao consulado pero para facer outro que pode condicionar o futuro de todos os seus compatriotas, como é o voto, se lle permita facelo a distancia e sen control. De todos os xeitos, segundo un estudo da Xunta de Galicia, o 70% do electorado galego do exterior estaría cuberto coa instalación de 451 mesas en 357 locais de votación, co que o 30% restante podería empregar un voto postal moito máis controlado, se cadra dirixido aos consulados, para ser supervisado en cada país, e non directamente ás xuntas electorais provinciais¹²¹.

Hai tamén a opción do sistema nórdico, consistente en empregar a rede do Ministerio de Asuntos Exteriores como oficinas postais electorais, o que daría máis facilidades para que os que viven lonxe poidan recoller e levar os seus votos, pois habería un prazo de varias semanas. Poderían xurdir sospeitas sobre as posibilidades de manipulación por parte dos funcionarios ou do partido gobernante, mais neste caso, ao tratarse de cidadáns españois, sempre habería a posibilidade de que actuase a xustiza, ao contrario do que acontece cos empregados de empresas de correos doutros países. A outra vantaxe desta opción reside en que non sería preciso empregar o voto electrónico, que non está aínda apenas desenvolto na Unión Europea e podería ser, nalgunha medida, obxecto de sospeita, o que faría que non se conseguise o obxectivo de erradicar a polémica sobre o sufraxio dos emigrantes.

En todo caso, a necesidade de desprazarse ao consulado para votar, ben sexa para o facer na urna electrónica ou para recoller e enviar o sufraxio, provocaría que a participación nos comicios galegos supoña algún tipo de sacrificio para o elector, o que non é o caso agora. Deste xeito, só participarían os realmente interesados, grupo en que en principio deberían ser maioritarios os emigrantes de primeira xeración así como os descendentes realmente vinculados co país, pola súa experiencia biográfica ou por un desexo de instalarse nalgún momento en Galicia. Ben é certo que existe o perigo de que algunha forza política montase redes clientelares que, por exemplo, transportasen os electores e os recompensasen, con diñeiro e outros incentivos, por ir ao consulado para votar. Non obstante, unha actuación desta caste sería moito máis visíbel, ao se desenvolver na oficina consular, que as que se fan na actualidade lonxe da atención pública.

A modificación do procedemento de votación provocaría tamén un descenso na participación, en que unha parte non cuantificábel corresponde á fraude e á acción das redes de captación de votos que montan os partidos, que, por exemplo, recollen os sufraxios na casa e os levan ao correo, sen importar que o envío deba ser persoal e certificado. Este axuste cuantitativo do voto emigrante, que se colocaría na súa verdadeira dimensión, contribuiría a calmar moito o debate en Galicia, xa que os seus efectos no sistema político non estarían tan desbordados como na actualidade. A experiencia portuguesa indica que a redución do volume de votos pode ser do 50% ou máis¹²². Desá orde é a diferenza entre o número de sufraxios nas presidenciais, en que se vota en urna, e nas parlamentarias, en que se fai por correo. Nas presidenciais de 2001 houbo un 61% menos de votos emitidos que nas parlamentarias do ano seguinte, mentres que nas presidenciais de 2006 a caída respecto ás parlamentarias de 2005 foi do 48%¹²³. No conxunto de Portugal, cos resultados do interior do país, esas oscilacións da participación foron moito menores, de 18 e 3 puntos respectivamente, o que confirma que as variacións na emigración se deben ao diferente procedemento de votación empregado.

Con esta baixada da participación que se produciría no sufraxio exterior galego ao reformar o procedemento de votación sería moito máis difícil que se desen situacións como as de Pontevedra de 1985 e 2005, da espera polo resultado da emigración. E se ocorre, xa que ao final se hai dereito ao sufraxio dende o exterior sempre existe a

¹²¹ Presidencia da Xunta de Galicia (2007: 30-31).

¹²² Costa (2007: 86).

¹²³ http://www.stape.pt/resultref/index_resultref.htm

posibilidade de que repercuta no resultado, sería nunhas condicións de limpeza e garantías que deberían provocar moito menos escándalo. Nesta mesma liña, debería evitarse que os resultados da emigración se coñecesén posteriormente aos de Galicia, o que provoca o ficticio e perigoso espellismo de que os residentes no estranxeiro deciden cun sufraxio mesmo con maior peso que o dos que viven no interior. O voto en urna ou a través dos consulados e embaixadas, o que recorta os prazos de envío, debería permitir que o escrutinio do exterior se efectúase o mesmo día que o do interior.

Outra acción lexislativa necesaria coa máxima urxencia é a regulación das campañas electorais para evitar os abusos na actuación dende o poder e a discriminación que supón para as forzas da oposición no poder realizar as viaxes con cargo ao presuposto público como fan os partidos que están no goberno. O instrumento fundamental destas campañas electorais, baseadas no principio da igualdade de acceso aos votantes, deben ser as canles de televisión públicas, TVE e TVG, que teñen as súas propias emisións para América e Europa cun apreciable seguimento entre os colectivos de emigrantes.

Estas reformas para regularizar o procedemento de votación, a campaña no exterior e o escrutinio deberían ser urxentes e estar en vigor para as vindeiras eleccións autonómicas de Galicia, pois do contrario o sistema político pode enfrontarse a un grave problema de credibilidade, ou mesmo de lexitimidade, ante boa parte do electorado, que non entendería que se volvese dar unha situación como a de 2005 sen que se tomase ningunha medida para garantir a limpeza do proceso de votación no exterior.

Ao mesmo tempo, é necesaria unha reflexión de fondo sobre o papel da diáspora nos sistemas políticos español e galego, xusto cando van deixar de ser maioría os emigrantes de primeira xeración e se anuncia unha nova gran medra do censo coa recuperación da nacionalidade por parte dos netos. A primeira medida, para a que xa existe consenso entre os partidos políticos, ten que ser a supresión do voto emigrante nas eleccións municipais, de carácter administrativo e centradas en asuntos de proximidade, nos que deben ter voz os que viven nos concellos, inmigrantes incluídos.

No resto de convocatorias, é dicir, as xerais e as autonómicas, así como as europeas e os referendos, unha posíbel solución é a de restrinxir o voto aos emigrantes que residiron nalgún momento da súa vida en Galicia ou en España, como fai Suecia, o que eliminaría a maior parte das segundas e terceiras xeracións¹²⁴. A outra opción é a de seguir o exemplo italiano, que concedeu o voto aos seus emigrantes en xeral, con independencia de onde nacesen e cantas nacionalidades tivesen, pero cunha operación de enxeñaría constitucional co obxecto de evitar que puidesen decidir a gobernabilidade na Cámara dos Deputados, aínda que finalmente en 2006 acabaron por facelo no Senado. En España pode ser unha boa saída a creación dunha circunscrición específica no Senado, para o que cumpriría modificar a Constitución, onde aparece a provincia como a circunscrición electoral para as eleccións xerais. Tamén faltaría por resolver o problema do encaixe dos emigrantes no xogo político galego, do que non poden ser excluídos. Sería unha inxustiza histórica aplicar o sistema do péndulo e pasar da máxima xenerosidade no sistema electoral dos expatriados a un modelo altamente restritivo.

¹²⁴ <http://www.val.se/pdf/electionsinsweden.pdf>

EPÍLOGO: DESPOIS DAS ELECCIÓNS LEXISLATIVAS DO 9 DE MARZO DE 2008

As eleccións lexislativas españolas do 9 de marzo de 2008 e os seis meses inmediatamente posteriores a elas deixaron tres grandes novidades no eido do voto emigrante: o cambio de mans dun escano do Senado por mor do recuento dos sufraxios procedentes do estranxeiro; o desbloqueo no Parlamento de Galicia do atrasado intento de que as Cortes Xerais autoricen a implantación de urnas para as eleccións no exterior, co definitivo traslado da discusión a Madrid, e a primeira comisión de investigación da Cámara galega sobre as irregularidades denunciadas ao longo dos últimos lustros nos procesos de votación na diáspora galega, da que saíu o produto dunha redución no prazo do escrutinio das autonómicas, que xerou unha nova fronte de conflitividade entre PSOE e BNG, sen que finalmente se aplicara.

No proceso electoral do 9 de marzo de 2008 os xornais informaron do primeiro cambio dun escano do Congreso do que se teña constancia causado polo recuento da emigración. Deuse na provincia de Barcelona, onde o PP ficara na noite electoral a 70 votos de arrebatarlle un escano a Convergencia i Unió. Como os populares acadaron 229 sufraxios de vantaxe no exterior, con 3929 sobre 3700 de CiU, conseguiron finalmente ese deputado¹²⁵. De todos os xeitos, cos resultados definitivos, despois da revisión das actas impugnadas, o PP, que incrementou a súa marxe, tamén se faría con ese disputado deputado sen os votos da emigración.

Cadro 9. O peso do voto exterior nas eleccións ao Congreso do 9 de marzo de 2008

Provincia	Voto exterior	Voto total	% voto exterior
1 Ourense	23 322	243 639	9,57
2 Lugo	16 264	249 534	6,52
3 A Coruña	41 989	747 463	5,62
4 Pontevedra	33 050	619 118	5,34
5 Zamora	5425	134 297	4,04
6 Asturias	25 101	700 268	3,58
7 Santa Cruz	17 154	494 904	3,47
8 León	11 178	334 013	3,35
9 Salamanca	6975	238 068	2,93
10 Almería	7830	327 332	2,39
32 Barcelona	24 014	2 812 062	0,85
Total	382 568	25 900 439	1,48

A principal peculiaridade deste cambio de escano residiu en que se produciu nun dos sitios onde menos se agardaba, pois o peso do voto emigrante na provincia de Barcelona é moi cativo, do 0,85% sobre o total, claramente por baixo da media española nas eleccións de 2008, do 1,48%, e moi lonxe non só das porcentaxes das circunscricións galegas, todas por riba do 5%, senón tamén da rexistrada en Zamora, Asturias, Santa Cruz de Tenerife e León, onde se sobardou o limiar do 3%. En Barcelona houbo 24 014 sufraxios chegados dende o estranxeiro, unha cifra moi similar aos 23 322 de Ourense, aínda que sobre un universo de sufraxios moito maior, próximo aos tres millóns. Como xa ocorrera co cambio de escano en Castelló nas autonómicas valencianas de 2007, o caso de Barcelona pon de manifesto que o factor verdadeiramente determinante na influencia do escru-

¹²⁵ «Los emigrantes le dan un escaño al PP», *El País*, 13-III-2008, p. 16.

tinio da emigración é o das distancias que existen entre os partidos no escrutinio no territorio español, moito máis que o peso proporcional do voto exterior en cada provincia.

Cadro 10. Resultados ao Senado na circunscrición de El Hierro (2008)

Candidato	Votos en El Hierro	Votos emigración	Votos total
Narvay Quintero (CC)	1955	457	2412
Alpidio Armas (PSOE)	2087	117	2204

De todos os xeitos, nas eleccións do 9 de marzo tamén houbo o exemplo inverso, o de cambio dun escano nunha circunscrición cunha elevada proporción de electores residentes no estranxeiro. Aconteceu co único senador da illa canaria de El Hierro, que é unha circunscrición específica para a Cámara Alta. O PSOE gañara na noite electoral, no escrutinio dos residentes en España, pero Coalición Canaria deulle a volta no exterior, nun contexto de gran polémica, polas fortes acusacións feitas polos socialistas do arquipélago contra os seus rivais do partido nacionalista¹²⁶. O caso de Coalición Canaria en El Hierro é un exemplo perfecto dunha vitoria lograda grazas a un triunfo da emigración e malia sufrir unha derrota entre os residentes na circunscrición electoral, como ocorreu nas últimas presidenciais de Cabo Verde.

A diferenza do que ocorría con Barcelona, en El Hierro si que había a previsión de que o voto emigrante puidese ter un forte impacto no resultado, como xa acontecera cun deputado nas eleccións autonómicas do 2003. De feito, El Hierro foi o 9 de marzo a segunda circunscrición do Senado na que o sufraxio do exterior acadou o maior peso porcentual, do 10,4%, só superada pola da tamén illa canaria de La Gomera, co 17,6%, e moi por diante da porcentaxe rexistrada en Ourense, a provincia que encabezou este mesmo *ránking* nas votacións ao Congreso. No Senado xa se rexistrara tamén un cambio anterior por mor do efecto do voto emigrante, nun dos escanos de representación autonómica correspondentes a Canarias no 2003.

Cadro 11. O peso do voto exterior nas eleccións ao Senado do 9 de marzo

Circunscrición	Voto exterior	Voto total	% voto exterior
1 La Gomera	2380	13 539	17,58
2 El Hierro	636	6107	10,41
3 Ourense	23 229	249 670	9,30
4 La Palma	3809	47 881	7,96
5 Lugo	16 190	250 293	6,47
6 A Coruña	41 894	749 676	5,59
7 Pontevedra	33 000	624 929	5,28
8 Tenerife	18 752	448 840	4,18
9 Zamora	5425	134 356	4,04
10 Asturias	25 044	704 495	3,55
Total	389 869	26 111 694	1,49

¹²⁶ «Acusaciones de fraude contra Coalición Canaria por el voto emigrante», *El País*, 14-III-2008, p. 16.

A novidade das eleccións do 9 de marzo de 2008 residiu nesas alteracións do repartimento inicial de asentos no Congreso e no Senado máis que nos propios resultados no exterior, xa que estes volveron confirmar a vella regra de «quen convoca gaña», ao impoñerse o PSOE, que non vencía na emigración dende 1996, é dicir, dende que os socialistas cederan a presidencia do Goberno aos populares, que, dende o poder, gañaran no 2000 e no 2004. A vitoria dos socialistas deuse cunha vantaxe en porcentaxe de voto sobre o PP similar á do ano 1996, aínda que coa diferenza de que o volume de votos foi en 2008 moito maior, xa que se escrutaron 382 568 sufraxios de residentes no estranxeiro, fronte aos 181 743 de doce anos antes.

A vitoria socialista foi practicamente total, pois os de Zapatero impuxéronse na emigración en todas as circunscricións do Congreso dos Deputados, agás na de Santa Cruz de Tenerife, onde gañou Coalición Canaria, amosando a súa forza entre a colectividade asentada en Venezuela¹²⁷.

Cadro 12. Resultados na emigración das eleccións ao Congreso do 9 de marzo de 2008

	España		Galicia		A Coruña		Lugo		Ourense		Pontevedra	
	Votos	%	Votos	%	Votos	%	Votos	%	Votos	%	Votos	%
PSOE	217 723	57,47	66 460	58,55	25 012	60,3	10 332	63,8	11 942	51,7	19 174	58,6
PP	106 267	28,05	38 489	33,91	13 326	32,1	4693	29,0	9235	40,0	11 235	34,3
BNG	3109	0,82	3109	2,74	1223	3,0	361	2,2	738	3,2	787	2,4

En Galicia, os resultados confirmaron as tendencias que se albiscaban nas autonómicas de 2005, cunha completa hexemonía no exterior do PSOE, unha vez que recuperou o Goberno central e sumou a presidencia da Xunta, dende a que os socialistas xestionan a Secretaría Xeral de Emigración. Pola súa banda, o BNG mantivo os seus niveis de moi baixo apoio na emigración, de pouco máis de 3000 votos. No que respecta aos socialistas, o resultado de Lugo, a provincia máis dependente do voto de Arxentina como se comprobou no recuento de 2005, amosa o que parece ser unha gran vitoria do PSOE nesa república sudamericana, onde se volveu concentrar a maior parte do esforzo propagandístico dos partidos e que nesta ocasión alcanzou cotas descoñecidas. Durante as semanas anteriores ás eleccións os carteis de Zapatero aparecían en autobuses urbanos de Bos Aires e nalgúns das principais rúas da cidade, mentres o Partido Popular de Arxentina apenas tiña medios para desenvolver a campaña.

Ese esforzo en prol da mobilización dos socialistas é un dos factores que explican o incremento da participación, que no conxunto da emigración española pasou do 27,4% de 2004 ao 31,7% de 2008. Dende a forte medra do censo nos últimos anos dos 90, froito da inscrición de oficio, a taxa de participación caera por debaixo do 30%, aínda que o número de sufraxios aumentaba elección tras elección. Nas do 2008, cun crecemento do censo moderado sobre a convocatoria precedente, houbo unha suba na participación. Segundo os datos de Correos, de Arxentina chegaron a España 129 919 sobres con votos, o que representa un 49,7% do censo¹²⁸. No que respecta exclusivamente a Galicia, Arxentina achegou case a metade dos sobres recibidos nas xuntas electorais, con 61 145¹²⁹. Cómpre ter en conta que se trata de datos sobre os envíos chegados ás xuntas, non de participación real, xa que unha parte deses sobres son desbotados. En todo caso, os datos de Correos amosan novamente como nos dous países do Río da Prata se dan taxas moi altas de participación, que sobordan claramente a media da emigración galega, mentres en Suíza a porcentaxe é máis moderada e no Brasil moito máis baixa.

¹²⁷ «Los ciudadanos del exterior respaldan mayoritariamente la política de emigración del PSOE otorgándole un 57% de los votos», *España Exterior*, 19-III-2008, p. 1.

¹²⁸ <http://www.correos.es/comun/informacionCorporativa/desarrolloNoticias.asp?id=526&idNodo=desarrolloNoticias>

¹²⁹ «Casi el 40% de los emigrantes gallegos inscritos en el CERA votó en generales, casi 9 puntos más que en 2004», *Europa Press*, 12-III 2008.

Cadro 13. Procedencia dos sobres electorais chegados ás xuntas electorais galegas (2008)

Procedencia	Sobres	% do censo
Arxentina	61 145	52,4
Uruguai	15 703	55,2
Suíza	11 494	39,2
Brasil	7561	25,9
Outros	32 961	26,9
Total	128 864	39,5

Os resultados do 9-M tiveron un efecto directo sobre a negociación dos partidos no Parlamento galego para propoñer ás Cortes Xerais a reforma da Lei orgánica do réxime electoral xeral a fin de que os emigrantes poidan votar en urnas. Esa proposta estaba varada dende mediados de 2007, cando o BNG abandonou a subcomisión, en demanda dunha reforma máis ampla da que querían o PP e o PSOE galegos, que restrinxíase o dereito ao sufraxio aos que residiron nalgún momento da súa vida en Galicia¹³⁰. Mais despois das eleccións de 2008 o BNG abandonou a súa postura de máximos e apostou polo posibilismo, mentres o PP tamén se sumaba decididamente á demanda do voto en urna, ao fracasar no intento de reconquistar o Goberno central, o que lle tería reportado unha gran vantaxe na emigración nas autonómicas. Agromou así un novo escenario, marcado polo medo de populares e nacionalistas a que o PSOE lles arrebate escanos nas vindeiras autonómicas grazas ao voto emigrante.

Mentres o PSOE insistía en que si quería o voto en urna, pero precisaba que a súa posta en marcha resultaría moi complicada, PP e BNG forzaron un acordo que se pechou a mediados de maio¹³¹. Finalmente, o 14 de xullo de 2008 o Parlamento de Galicia aprobou por unanimidade a proposición de modificación da Lei orgánica do réxime electoral xeral de xeito que, nos procesos electorais de lexislativas españolas, autonómicas e europeas, se instalen urnas nas demarcacións consulares que teñan como mínimo 500 electores. O voto postal seguiría existindo, pero sempre a pedimento do elector, nunha solicitude asinada e enviada persoalmente ao consulado. Xa antes de que se aprobase esta proposición, os partidos políticos galegos recoñeceron que non daba tempo a que as Cortes a aprobasen e entrasen en vigor antes das autonómicas, polo que PP e BNG incrementaron a súa presión sobre o PSOE para que fose o propio Goberno central o que impulsase a súa tramitación.

Os intentos de PP e BNG de levar adiante a reforma en Madrid coa máxima urxencia, para que se aplicase nas autonómicas galegas, chocou coa determinación do PSOE de gañar tempo, de xeito que a implantación das urnas no exterior se estudase na subcomisión das Cortes encargada da reforma electoral. Ademais, o Goberno central engadiulle unha maior complexidade á discusión cando a vicepresidenta primeira, María Teresa Fernández de la Vega, suxeriu aplicar no exterior o voto electrónico, ben presencial, coa urna electrónica, ou remoto, a través de Internet¹³². A posición minoritaria do PSOE nas Cortes ao comezo da segunda lexislatura de Zapatero e a nova conxuntura xurdida do congreso de Valencia do PP, coa busca de acordos puntuais cos partidos nacionalistas, xerou un escenario en que os populares e o BNG se uniron para faceren forza sobre os socialistas. De aí a proposta de De la Vega de utilizar as novas tecnoloxías, o que en principio foi máis un movemento táctico parlamentario que unha aposta decidida polo voto electrónico. Emporiso, probablemente sexa esta finalmente a solución ao problema da participación política dos españois do estranxeiro¹³³. A cuestión é cando.

¹³⁰ «El BNG abandona la ponencia para la reforma del voto emigrante en el Parlamento y denuncia un pacto entre PSdeG y PPdeG», *Axencia Galega de Noticias*, 14-VI-2007.

¹³¹ Mónica Sequeiro: «Los tres grupos alcanzan un acuerdo unánime para que los emigrantes puedan votar en urna en las autonómicas», *Axencia Galega de Noticias*, 13-V-2008.

¹³² «Los emigrantes españoles podrán votar en 2012 por Internet», *El País*, 31-VII-2008, p. 1.

¹³³ Lugilde (2007a: 206-207).

Na mesma sesión do 14 de xullo do Parlamento galego, na que se remitiu a Madrid a proposición de lei para implantar o voto en urna, estaba previsto que se tratase unha redución dos prazos no recuento dos sufraxios por correo dos emigrantes, pero esta medida foi adiada polas desavinzas entre PSOE e BNG¹³⁴. Os socialistas querían que o escrutinio comezase tres días despois da xornada electoral, no canto de oito como estaba fixado dende a reforma impulsada por Manuel Fraga en 2004 e apoiada polos socialistas. En cambio, o Bloque defendía que rematase o terceiro día. A discusión viña do ditame da comisión de investigación dunha suposta axente electoral do PSOE, xa que o recorte dos prazos foi unha das medidas esixidas polo BNG para pechar a cuestión sen pedir o cesamento dos conselleiros de Traballo e Presidencia como reclamaba o PP. A da axente electoral foi a primeira comisión de investigación que se formou no Parlamento galego para analizar feitos relacionados co voto emigrante, logo de varias décadas de polémicas. Xurdiu a raíz da confesión pública de María Isabel Blanco, a instancias de dirixentes do Partido Popular, de que recadou votos para o PSOE de Muxía na Arxentina durante a campaña das eleccións municipais de 2007 e cando estaba contratada polo sindicato socialista Unións Agrarias e unha asociación de viticultores de Ourense que nin coñecía, cunha subvención europea xestionada pola Consellería de Traballo. O escándalo iniciouse coa revelación de María Isabel Blanco de que viaxara a Arxentina cun billete xestionado por unha deputada socialista e fornecido pola Secretaría Xeral de Emigración no marco dun convenio con Iberia para fins asistenciais. Froito do acordo de PSOE e BNG, a comisión de investigación reclamou a regularización urxente do voto exterior, a eliminación das viaxes institucionais en campaña, agás en casos excepcionais, e o maior control das subvencións de Traballo e das viaxes do convenio de Iberia.

As eleccións do 9 de marzo de 2008, nas que volveron aparecer votos de emigrantes acompañados polo certificado de defunción, puxeron de novo de manifesto as eivas do procedemento electoral no exterior, recoñecidas polo propio presidente do Goberno, José Luis Rodríguez Zapatero, no seu debate de investidura, cando, en resposta ao BNG, falou das «serias deficiencias» do voto emigrante¹³⁵. A vitoria esmagadora do PSOE e a por fin decidida aposta de PP e Bloque polo voto en urna provocaron unha aceleración no complexo proceso da reforma electoral sen que, no momento de rematar este texto (setembro do 2008) se albiscasen posibilidades reais para a súa inmediateza posta en marcha.

¹³⁴ Anxo Lugilde: «La guerra de las sacas», www.galiciae.com/nova/13487.html?lang=gl

¹³⁵ Ramudo: «La Xunta Electoral Provincial de Lugo anula el voto de un emigrante argentino fallecido hace 18 años», *Axencia Galega de Noticias*, 13-III-2008. *Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados*, 8-IV-2008, p. 72.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- ALTAMIRA, Rafael: *España y el programa americanista*, Madrid, Juan Pueyo, 1917.
- ARNADO ALCUBILLA, Enrique: *El derecho de sufragio de los emigrantes en el ordenamiento español*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1996.
- AYMERICH, Carlos e Carlos AMOEDO: «Galegidade e cidadanía: unha revisión crítica», en *O feito diferencial Galego no Dereito*, Santiago, Museo do Pobo Galego, 2004, pp. 213-258.
- BAUBÖCK, Rainer: «Lealtades rivales e inclusión democrática en contextos migratorios», *Revista Internacional de Filosofía Política*, n.º 27, Madrid, UNED, pp. 41-70.
- BRUGAROLAS MASLLORENS, Guillermo: «Ejercicio del derecho de sufragio activo por los españoles residentes en el extranjero: análisis de situaciones, normativa actual, perspectiva de futuro», en *Colectivos con dificultades para el ejercicio del sufragio*, Madrid, Dyckinson-Ministerio del Interior, 2003.
- CALDERÓN, Leticia (comp.): *Votar en la distancia*, México, Instituto Mora, 2003.
- CALZADA, Rafael F.: *Cincuenta años en América*, vol. II, Bos Aires, F. Pereira e Hijos, impresores, 1926-1927.
- CASES MÉNDEZ, José Ignacio (comp.): *Emigración y constitución*, Madrid, Instituto Español de la Emigración, 1983.
- CASTELAO, Alfonso R.: «Prólogo», en Antón ALONSO RÍOS, *C-o pensamento na patria galega. Diante d-unha nova xeira*, Bos Aires, As Burgas, 1942.
- CONGRESO DE LA CONFEDERACIÓN ESPAÑOLA: *Primer Congreso de la Confederación Española*, Bos Aires, S. Torner, 1913.
- CONGRESO GALLEGO-AMERICANO: *Primer Congreso Gallego-Americano: proyectado para celebrarse en Montevideo del 18 al 25 de julio de 1920...* Montevideo, La Liguria, 1920.
- CONSULADO GENERAL DE ITALIA EN BOS AIRES: *Il voto all'istero (edición en español)*, Bos Aires, Consulado General de Italia, 2003.
- CORES TRASMONTE, Baldomero: *Libro negro da Galicia electoral*, Santiago, Federación de Libreiros de Galicia, 1978.
- *O estatuto de autonomía de Galicia, 1932-1936. Os documentos oficiais*, Santiago, Foesga, 1998.
- COSTA LOBO, Marina: «Portugal: extended voting rights and decreasing participation», en *Voting from abroad. The International IDEA Handbook*, Estocolmo International IDEA, 2007, pp. 83-87.
- DEVOTO, Fernando: *Historia de la inmigración en la Argentina*, Bos Aires, Sudamericana, 2003.
- DUARTE, Ángel: *La República del emigrante. La cultura política de los españoles en Argentina (1875-1910)*, Lleida, Milenio, 1998.
- ELLIS, Andrew et al.: *Voting from abroad. The International IDEA Handbook*, Estocolmo, International IDEA, 2007.
- ESTEBAN, Jorge de: *Las constituciones de España*, Madrid, Taurus, 1988.
- FEDERACIÓN DE SOCIEDADES GALLEGAS: *O Estatuto de Galicia, antecedentes e comentarios*, Bos Aires, Federación de Sociedades Gallegas, 1948.
- GARCÍA SEBASTIANI, Marcela: «Emigración y política. Los no ciudadanos en la Argentina quieren representación en las Cortes en Madrid», en C. DARDÉ e A. MALAMUD, *Violencia y legitimidad: política y revoluciones en España y América Latina (1840-1910)*, Santander, Universidad de Cantabria, 2004, pp. 197-227.
- «La eficacia de las redes y los resultados de los vínculos: las elites emigrantes españolas en la Argentina (1862-1923)», *Revista Complutense de Historia de América*, 31, Madrid, Universidad Complutense, Servicio de Publicaciones, 2005, pp. 147-176.
- LÓPEZ DE GOMARA, Justo: *Un gran problema español en América: vida política del emigrado, su actuación y trascendencia*, Bos Aires, Talleres Gráficos del Diario Español, 1915.
- LENCE, José R.: *Memorias de un periodista*, Bos Aires, Centro Difusor del Libro, 1945.
- LUGILDE, Anxo: *Fraga después de Fraga*, A Coruña, Biblioteca Gallega, 2001.
- *O voto emigrante. Viaxe pola zona escura da democracia española*, Vigo, Galaxia, 2007a.
- *Orixes do voto emigrante (1900-1936)*, Santiago, Universidade, Memoria de doutoramento, 2007b.
- LUGILDE, Anxo e Xosé CARREIRA: *El fin del fraguismo*, A Coruña, Biblioteca Gallega, 2005.
- NAVARRO FIERRO, Carlos: *El voto en el extranjero. Estudio comparado*, México, IFE, 2001.
- NOHLEN, Dieter e Florian GROTZ: «Voto en el extranjero: marco general y panorama de la legislación electoral», *Revista del Tribunal Electoral del Poder Judicial Federal*, n.º 16, México, 2001, pp. 45-60.
- NÚÑEZ SEIXAS, Xosé Manoel: *O galeguismo en América*, Sada, Edición do Castro, 1992.
- *Emigrantes, caciques e indianos. O influxo sociopolítico da emigración trasoceánica en Galicia (1900-1930)*, Vigo, Edicións Xerais, 1998.

Anxo Lugalde

- OLIVERI, Mabel: «Un siglo de legislación en materia de inmigración: Italia-Argentina, 1860-1960», *Estudios Migratorios Latinoamericanos*, 6-7, Bos Aires, 1987, pp. 225-248.
- PAUNER CHULVI, Cristina: «Reflexiones constitucionales sobre la propuesta limitativa del derecho de sufragio activo de los emigrantes», *Anuario Corts Valencianas*, 2007, pp. 177-220.
- PRESIDENCIA DA XUNTA DE GALICIA: *Estudo sobre o voto dos emigrantes galegos*, Santiago, Xunta de Galicia, 2007.
- RODRIGUES, Antonio Filipe: «O voto dos emigrantes nas eleccións portuguesas», *Tempo Exterior*, n.º 11, Vigo, Igadi, 2005, pp. 29-39.
- RUEDA, José Carlos (ed.): *Legislación electoral española (1808-1977)*, Barcelona, Ariel Pacticum, 1998.
- SEPÚLVEDA, Isidro: *El Sueño de la Madre Patria: hispanoamericanismo y nacionalismo*, Madrid, Marcial Pons Historia, 2005.
- TUSELL, Javier: *La transición a la democracia (España 1975-1982)*, Madrid, Espasa Calpe, 2007.
- VILAS NOGUEIRA, Xosé: *O estatuto galego*, A Coruña, Edicións do Ruedo, 1977.
- VILLARES PAZ, Ramón: Prólogo «A política na quinta provincia», en Anxo LUGILDE, *O voto emigrante...*, Vigo, Galaxia, 2007.